

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВА
Кафедра менеджменту, бізнесу і адміністрування

ДОПУЩЕНО до захисту

Декан _____ О.В. Москаленко
(підпис) ініціали і прізвище
«_____» _____ 2024 р.

ДОПУЩЕНО до захисту

Завідувачка кафедри менеджменту,
бізнесу і адміністрування
_____ Ю.М. Сагачко
(підпис) ініціали і прізвище
«_____» _____ 2024 р.

Кваліфікаційна робота

*на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр»
за спеціальністю 073 «Менеджмент»
ОПП «Менеджмент»*

на тему: **«Управління удосконаленням системи ведення
господарства у сільськогосподарському
підприємстві»**

«Management of the Improvement of the Management System in the Agricultural Interprise»

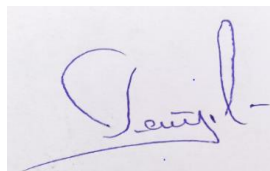
Виконав:

Здобувач першого (бакалаврського) рівня ВО

Шевченко Д.О.

Науковий керівник:

к.е.н., доцент Петров В.М.

Нормоконтроль:

к.е.н., доцент Ткаченко О.П.

Харків – 2024 р.

Державний біотехнологічний університет
Факультет менеджменту, адміністрування та права
Кафедра менеджменту, бізнесу і адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувачка кафедри менеджменту,
бізнесу і адміністрування
_____ Сагачко Ю.М.
«___» _____ 2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (БАКАЛАВРСЬКОЇ) РОБОТИ

*першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 073 «Менеджмент»
ОПП «Менеджмент»*

Шевченку Денису Олексійовичу

1. Тема роботи: **«Управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві».**

керівник роботи кандидат економічних наук, доцент Петров Вадим Миколайович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «01» березня 2024 року № 02-02/244.

2. Строк подання студентом роботи «01» червня 2024 року.

3. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (назви розділів):

1. Теоретичні основи управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві.

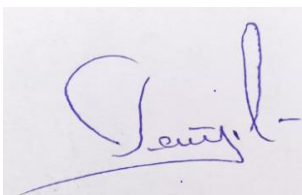
2. Стан розвитку підприємства та управління удосконаленням системи ведення господарства.

4. Дата видачі завдання «15» березня 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	<i>Теоретико-методичний розділ</i>	03.04.2024	виконано
2.	<i>Аналітико-рекомендаційний розділ</i>	19.05.2024	виконано
3.	<i>Висновки та пропозиції, вступ</i>	24.05.2024	виконано

**Завдання підготував
науковий керівник**

Петров В.М.

**Завдання одержав
здобувач**

Шевченко Д.О.

АНОТАЦІЯ
кваліфікаційної роботи
Шевченка Дениса Олексійовича
на тему «Управління удосконаленням системи ведення господарства
у сільськогосподарському підприємстві»
 Науковий керівник кандидат економічних наук, доцент Петров В.М.

Кваліфікаційна робота: 89 с., 15 табл., 7 рис., 38 джерел інформації, 2 додатки.

Метою кваліфікаційної роботи є розробка теоретико-методологічних основ та опрацювання практичних рекомендацій щодо управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві в умовах мінливості зовнішнього середовища.

Об'єктом дослідження є процес управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві у сучасних умовах господарювання.

Предметом дослідження є управлінські, техніко-технологічні та організаційно-економічні аспекти управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві.

Наукова новизна результатів дослідження визначається комплексним теоретико-методологічним обґрунтуванням і розробкою практичних рекомендацій щодо управління удосконаленням системи ведення господарства у конкретному сільськогосподарському підприємстві.

У кваліфікаційній роботі:

У першому розділі опрацьовуються теоретичні основи управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві.

У другому розділі проводиться організаційно-економічна характеристика ТОВ «Агрофірма «Перше травня» та опрацьовуються управлінські, техніко-технологічні та організаційно-економічні параметри управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві.

Висновки містять теоретичні узагальнення та практичні рекомендації, що опрацьовані в основній частині роботи.

Ключові слова: управління, система, сільськогосподарське підприємство, організація, виробництво, ефективність.

Дата публікації: травень 2024 р.

Видавництво: Харків: ДБТУ.

Бібліографічний опис: Шевченко Д.О. Управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»: 073 Менеджмент; наук. керівник В.М. Петров; Харків, 2024. 89 с.

ABSTRACT
qualification work
Shevchenko Denis Oleksiyovich
on the topic «Management of the Improvement of the Management System in the
Agricultural Enterprise»

Academic supervisor candidate of economic sciences, associate professor Petrov V. M.

Qualification work: 89 pages, 15 tables, 7 figures, 38 sources information, 2 applications.

The purpose of the qualification work is to develop the theoretical and methodological foundations and work out practical recommendations for managing the improvement of the management system in the agricultural enterprise in the conditions of the variability of the external environment.

The object of the study is the process of managing the improvement of the management system in an agricultural enterprise in modern economic conditions.

The subject of the study is managerial, technical-technological and organizational-economic aspects of managing the improvement of the management system in an agricultural enterprise.

The scientific novelty of the research results is determined by a complex theoretical and methodological justification and the development of practical recommendations for managing the improvement of the farming system in a specific agricultural enterprise.

In the qualifying master's thesis:

The first chapter elaborates the theoretical foundations of managing the improvement of the management system in the agricultural enterprise.

In the second section, the organizational and economic characteristics of Agrofirma Pershe Mayya LLC are carried out and the management, technical, technological and organizational and economic parameters of managing the improvement of the management system in the agricultural enterprise are worked out.

The conclusions contain theoretical generalizations and practical recommendations developed in the main part of the work.

Key words: management, system, agricultural enterprise, organization, production, efficiency.

Publication date: May 2024.

Publisher: Kharkiv: SBTU

Bibliographic description: Shevchenko D.O. Management of the Improvement of the Management System in the Agricultural Enterprise: qualification work for obtaining the degree of higher education «bachelor»: 073 Management; of science manager V.M. Petrov; Kharkiv, 2024. 89 p.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ УДОСКОНАЛЕННЯМ СИСТЕМИ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	9
1.1. Поняття, класифікація та управління формуванням системи ведення господарства.....	9
1.2. Сільськогосподарське підприємство як об'єкт управління системою ведення господарства	14
1.3. Стан і тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні.....	26
Висновки за розділом 1	34
РОЗДІЛ 2 СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ТА УПРАВЛІННЯ УДОСКОНАЛЕННЯМ СИСТЕМИ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСТВА.....	36
2.1. Організаційно-правова форма та ґрунтово-кліматичні умови	36
2.2. Характеристика аграрного потенціалу та ефективність господарської діяльності.....	40
2.3. Управління удосконаленням системи ведення господарства.	59
Висновки за розділом 2.....	71
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність і практична значущість теми. Ефективний розвиток сільськогосподарських підприємств можливий за умови раціонального використання виробничих ресурсів – землі, засобів виробництва, робочої сили. Цьому сприяють науково обґрунтовані системи ведення господарства.

Система ведення господарства (система господарства) являє собою сукупність економічних, організаційних, технічних і технологічних принципів побудови й ведення виробництва для конкретних умов з метою задоволення потреб ринку у відповідних видах сільськогосподарської продукції. Виконання основної вимоги, що висувається до системи господарства, – виробництво конкурентоспроможної продукції у необхідних обсягах – можливе при інтенсивному веденні виробництва, підвищенні рівня продуктивності праці і зниженні собівартості продукції.

Метою кваліфікаційної роботи є розробка теоретико-методологічних основ та опрацювання практичних рекомендацій щодо управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві в умовах мінливості зовнішнього середовища.

Відповідно до визначеної мети у кваліфікаційній роботі планується вирішити такі основні завдання:

- обґрунтувати теоретико-методологічні основи управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві;
- опрацювати методичний інструментарій управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві з урахуванням усього комплексу наявних ґрунтово-кліматичних, техніко-технологічних, соціально-економічних та інших умов;
- провести комплексний аналіз тенденцій розвитку та ефективності виробничої і комерційної діяльності сільськогосподарського

підприємства у динаміці як методологічної основи проєктних досліджень;

- обґрунтувати рекомендації щодо формування оптимальної організаційної структури і структури управління сільськогосподарським підприємством;
- обґрунтувати напрями удосконалення системи ведення рослинництва у сільськогосподарському підприємстві;
- обґрунтувати напрями удосконалення системи ведення тваринництва у сільськогосподарському підприємстві;
- обґрунтувати теоретико-методологічні основи та напрями удосконалення системи підсобних промислових виробництв у сільськогосподарському підприємстві;
- опрацювати методологічні основи оцінки економічної ефективності від впровадження заходів з удосконалення системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві.

Об’єктом дослідження є процес управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві у сучасних умовах господарювання.

Предметом дослідження є управлінські, техніко-технологічні та організаційно-економічні аспекти управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві.

Інформаційна база дослідження: дані статистичної звітності загальнонаціонального, регіонального і галузевого рівнів управління; наукові публікації вітчизняних та закордонних вчених; статті та матеріали галузевих періодичних видань; інші наукові і довідкові джерела.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, а також системний підхід. Розробка основних положень кваліфікаційної роботи проводилася із застосуванням окремих прийомів аналізу і синтезу. У ході виконання роботи застосовувалися такі методи

економічних досліджень: монографічний (при опрацюванні теоретико-методологічних основ управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві; тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні); статистичний (при аналізі тенденцій розвитку аграрного виробництва в Україні та у сільськогосподарському підприємстві у динаміці); абстрактно-логічний (при опрацюванні управлінських, технологічних, технічних, організаційних та економічних факторів управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві). Рівень обґрунтованості та вірогідності опрацьованих результатів дослідження, висновків і пропозицій підтверджується застосуванням широкого масиву статистичних даних.

Наукова новизна результатів дослідження визначається комплексним теоретико-методологічним обґрунтуванням і розробкою практичних рекомендацій щодо управління удосконаленням системи ведення господарства у конкретному сільськогосподарському підприємстві.

Виробнича база дослідження: товариство з обмеженою відповідальністю «Агрофірма «Перше травня» Полтавського району Полтавської області.

Апробація результатів дослідження. Основні результати виконаного дослідження репрезентовано на II Міжнародній науково-практичній конференції «Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи» (Харків, Державний біотехнологічний університет, 14-15 березня 2024 р.) (додатки А, Б).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ УДОСКОНАЛЕННЯМ СИСТЕМИ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

1.1. Поняття, класифікація та управління формуванням системи ведення господарства

Головною місією будь-якого сільськогосподарського підприємства України незалежно від його розмірів, форми власності і господарювання є забезпечення зростаючих потреб споживчого ринку у продуктах харчування у необхідних обсягах і заданих високих якісних характеристик та сировино підприємств харчової і переробної промисловості. Розв'язання цих поставлених завдань необхідно здійснювати у вкрай складних сучасних умовах неконтрольованого впливу зовнішнього середовища, в яких суб'єкти господарювання галузі відчують постійний дефіцит практично усіх складових ресурсного забезпечення, яке складає матеріальну основу виконання технологічного процесу виробництва сільськогосподарської продукції. За таких умов єдиною можливістю є інтенсивний шлях розвитку виробничої діяльності, який орієнтує на постійне зростання продуктивності праці, підвищення обґрунтованості та ефективності управлінських рішень, використання усіх складових аграрного потенціалу у чітко визначених оптимальних пропорціях [1-3].

Наукові дослідження та передовий виробничий досвід свідчать, що виведення вітчизняного аграрного виробництва на якісно новий рівень розвитку може бути забезпечений за рахунок розробки і впровадження суб'єктами господарювання науково обґрунтованих найбільш раціональних прогресивних форм і методів планування, організації та управління виробництвом і реалізацією продукції; переведення технологічних процесів у всіх галузях сільського господарства на сучасні інноваційні моделі розвитку; підвищення рівня

концентрації виробництва; застосування ефективних форм, видів і систем оплати праці, матеріального і морального стимулювання; науково обґрунтованої організації праці та її нормування; удосконалення виробничих процесів тощо. При чому, усі ці складові функціонування сільськогосподарських підприємств повинні бути адекватними сучасним тенденціям розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у національній економіці [4].

З урахуванням специфіки сільського господарства як сфери матеріального виробництва з притаманною їй особливістю використання землі як основного засобу виробництва; використанням у технологічному процесі виробництва продукції природних ресурсів (земельних угідь, повітря, сонячної інсоляції, водних ресурсів, сільськогосподарських рослин і тварин); тісним зв'язком управління та організації виробництва з біологічними циклами росту й розвитку рослин і тварин (накладання процесів економічного відтворення на біологічні процеси відтворення); сезонністю виробництва продукції (особливо у рослинництві); великим рівнем диференціації й диверсифікації технологій; застосуванням широкого асортименту різноманітних технічних засобів; великою залежністю від екологічних і соціальних факторів впливу на виробничі системи, одним з визначальних факторів підвищення ефективності управління та загальної результативності виробничої і комерційної діяльності на рівні окремого сільськогосподарського підприємства є постійне удосконалення системи ведення господарства. Саме науково обґрунтована система ведення господарства повинна забезпечувати раціональне використання усіх виробничих ресурсів, що залучаються до технологічних процесів виробництва продукції – робочої сили, землі та інших засобів виробництва [5, 6].

За своєю категоріальною суттю система ведення господарства (система господарства) являє собою сукупність управлінських, технічних, технологічних, організаційних та економічних принципів побудови й ведення виробництва для конкретних виробничих умов (грунтово-кліматичних, економічних, фінансових тощо) з метою задоволення потреб ринку у відповідних видах

сільськогосподарської продукції. При цьому, виконання основної вимоги, що висувається до раціональної системи господарства, – виробництво конкурентоспроможної продукції у необхідних обсягах із заданими якісними характеристиками – у сучасних умовах господарювання можливе лише за інтенсивного ведення виробництва, підвищення рівня продуктивності праці і зниження собівартості одиниці продукції, що досягається за рахунок оптимізації усіх витрат живої та уречевленої праці [7].

За своєю методологічною основою науково обґрунтована система ведення господарства охоплює практично усі складові сільськогосподарського виробництва: спеціалізацію і раціональне територіальне розміщення виробництва; раціональне сполучення галузей; інтенсифікацію; прогресивні методи використання усіх складових аграрного потенціалу – землі, праці і капіталу; упровадження прогресивних методів організації, нормування і оплати праці; удосконалення системи планування на підприємстві; обґрунтування методів мотивування і стимулювання працівників до збільшення кількісно-якісних показників виробництва продукції та зниження її собівартості; підвищення ефективності діяльності усіх головних, додаткових і підсобних промислових галузей господарства та збільшення суми прибутку з розрахунку на одиницю земельної площі і витрат виробництва [8, 9].

Раціональна система ведення господарства повинна відповідати наступним вимогам:

- обов’язкове виконання зобов’язань за договорами щодо виробництва і постачання сільськогосподарської продукції;
- поступове поглиблення спеціалізації та постійне підвищення рівня концентрації виробництва в усіх галузях;
- раціональне науково обґрунтоване сполучення галузей;
- оптимальне та найбільш повне використання усіх складових аграрного потенціалу – трудових ресурсів і засобів виробництва (землі, основних та оборотних засобів);

- створення умов для максимально рівномірного використання протягом календарного року трудових ресурсів і матеріально-технічних засобів виробництва (подолання сезонності);
- акумулювання фінансових ресурсів для забезпечення розширеного відтворення усіх складових аграрного потенціалу;
- забезпечення умов для прискореного обігу грошових коштів від виробничої діяльності та більш рівномірного надходження виручки від реалізації продукції за окремими періодами року.

Відповідно до принципів раціональної побудови, усі системи ведення господарства класифікують за наступними ознаками:

- регіональний (просторовий) рівень – системи ведення господарства для окремого сільськогосподарського підприємства, регіону (адміністративно-територіального району), країни у цілому;
- галузевий принцип – системи ведення тваринництва, рослинництва, обслуговуючих і допоміжних підрозділів, підсобних промислових виробництв;
- факторно-технологічний принцип – системи утримання та відтворення стада, годівлі тварин і птиці, лікувально-профілактичних ветеринарних заходів; системи землеробства, захисту рослин від бур'янів, хвороб і шкідників, удобрення; системи оплати праці, морального і матеріального стимулювання працівників тощо;
- принцип структурної побудови – виробнича, організаційна і соціальна структура сільськогосподарського підприємства; організаційна структура управління.

При обґрунтуванні системи ведення господарства окремого сільськогосподарського підприємства враховують конкретні умови виробництва та сукупність інших факторів:

1. Природно-кліматичні умови – особливості рельєфу місцевості; якісний склад ґрунтів (вміст гумусу, доступних сільськогосподарським рослинам форм

основних макро- і мікроелементів, гранулометричний склад агрегатів тощо); умови забезпечення вологою в основні фази вегетації рослин; сонячна інсоляція; температурний режим тощо.

2. Біологічні особливості сільськогосподарських рослин і тварин, а також окремих сортів, гібридів, порід, кросів, ліній. Ці фактори багато у чому також обумовлюють розробку ефективних систем захисних заходів від впливу шкочочинних факторів (хвороб, шкідників, бур'янів).

3. Економічні умови функціонування як галузі у цілому, так і окремих суб'єктів господарювання обумовлюються особливостями інвестиційної та фінансової політики держави, формуванням попиту і пропозиції на окремих продуктових ринках і ринках матеріально-технічних ресурсів, відповідними ціновими співвідношеннями, тенденціями формування та розвитку економічних інтересів споживачів.

4. Політичні фактори формуються під впливом тенденцій розвитку міжнародного і національного ринків, місця країни у системі міжнародного поділу праці, досконалістю вітчизняної аграрної політики.

5. Розвиток науково-технічного прогресу, фундаментальної і прикладної науки, перманентне інноваційне удосконалення матеріально-технічного забезпечення технологічних процесів виробництва, доробки, переробки, зберігання, транспортування і реалізації продукції; розвиток виробничої і ринкової інфраструктури агропромислового комплексу.

6. Кількісні та якісні параметри усіх складових аграрного потенціалу – земельних угідь (перш за все, сільськогосподарських), трудових ресурсів, матеріально-речових засобів виробництва.

7. До організаційних факторів впливу відносять технологічну і трудову дисципліну; удосконалення усіх функцій менеджменту (планування, організування, координування і регулювання, стимулювання і мотивування, облік, контролювання та аналізування); удосконалення комерційної та інших видів господарської діяльності.

8. Соціально-демографічні фактори – особливості соціальної інфраструктури сільських населених пунктів; престижність сільської праці; тенденції формування вікового та освітньо-кваліфікаційного складу в окремих територіальних громадах тощо.

Опрацювання (розробка) системи ведення господарства має ступеневий характер – від рівня країни у цілому до рівня окремого сільськогосподарського підприємства. При чому, на усіх цих етапах розробки кінцеві цілі і завдання в основному подібні. Вважається, що методологічно правильним є підхід, за якого обґрунтування системи на всіх напрямках та етапах ведеться одночасно. Проте під час роботи над управлінськими, організаційними, технологічними, технічними, екологічним, соціальними складовими необхідно дотримуватися наступного визначального принципу: чим нижчим є рівень опрацювання (окреме сільськогосподарське підприємство), тим більш глибоким і конкретнішим повинен бути рівень розробки. При цьому обґрунтування усіх складових системи ведення господарства необхідно органічно ув'язувати з планомірним прогнозованим розвитком несільськогосподарських галузей і видів діяльності суб'єкта господарської діяльності [5-9].

1.2. Сільськогосподарське підприємство як об'єкт управління системою ведення господарства

Сільське господарство є провідною структуро формуючою галуззю матеріального виробництва в економіці України. Його головною місією є забезпечення первісних потреб людей у продуктах харчування, а також харчової і переробної промисловості у сільськогосподарській сировині [10, 11].

Первинною виробничою і комерційною ланкою агропромислового комплексу є сільськогосподарське підприємство, яке є самостійний статутний суб'єкт господарювання, який має усі права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність, пов'язану з

виробництвом, доробкою, переробкою, зберіганням і реалізацією сільськогосподарської продукції для одержання доходу (прибутку). Сільськогосподарському підприємству належать усі атрибути юридичної особи передбачені чинним законодавством України: воно має відокремлене майно, яке обліковується на самостійному бухгалтерському балансі, рахунки у національній та іноземній валюті у комерційному банку, печатку і штамп зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом [12].

За організаційною формою ведення виробничої діяльності сільськогосподарське підприємство являє собою організоване об'єднання працівників різних професій і кваліфікаційних рівнів фахової підготовки, яке має у своєму користуванні земельні ділянки сільськогосподарського та іншого призначення, а також різноманітні матеріально-речові засоби виробництва. Воно реалізує свої функції у суспільному поділі праці через виробництво матеріальних благ у виглядів різних видів сільськогосподарської продукції для задоволення потреб споживчого ринку. Безпосередньо для господарства кінцевим результатом цієї діяльності є одержання доходу (прибутку) [13].

В умовах розбудови ринкового механізму господарювання в економіці України, функціонування вітчизняних сільськогосподарських підприємств здійснюється у процесі здійснення ними підприємницької діяльності у напрямках, не заборонених чинним законодавством.

Підприємництво як домінуючий вид господарської (виробничої, комерційної тощо) діяльності у ринковій економіці являє собою систематичну, самостійну, ініціативну, на власний ризик діяльність, яка проводиться суб'єктами господарювання (у нашому випадку – сільськогосподарським підприємством) за мети отримання відповідних економічних, виробничих, екологічних, соціальних та інших результатів та, у кінцевому підсумку одержання прибутку [14].

В Україні сільськогосподарські підприємства можуть без будь-яких обмежень проводити підприємницьку діяльність, яка не заборонена чинним законодавством. У випадку здійснення певних видів підприємницької діяльності,

відповідні умови регламентуються законодавчими актами, наприклад, через механізм ліцензування. Перелік конкретних видів виробничої та комерційної діяльності, які підлягають обов'язковому ліцензуванню, так само як і перелік видів діяльності, підприємницька діяльність у сфері яких забороняється, встановлюються виключно законом.

Відповідно до вимог чинного законодавства, основними принципами підприємницької діяльності сільськогосподарських підприємств України є наступні:

- свободний (вільний) вибір менеджментом суб'єктів господарювання видів підприємницької діяльності у сфері сільськогосподарського і несільськогосподарського виробництва;
- самостійне формування сільськогосподарським підприємством системи планування та програм усіх видів діяльності; вільний вибір споживачів продукції, що ним виробляється, і постачальників матеріально-технічних, фінансових та інших ресурсів для забезпечення виробничих потреб; формування власної цінової політики на продукцію і послуги виробничого і невиробничого характеру;
- власна незалежна кадрова політика;
- на власний розсуд розпорядження отриманим прибутком, який залишається у господарстві після відшкодування усіх податкових платежів, зборів та інших фінансових зобов'язань, що передбачені чинним податковим та іншим законодавством;
- незалежне проведення сільськогосподарським підприємством зовнішньоекономічної діяльності, на власний розсуд використання належної йому валютної виручки [14].

З урахуванням різноманіття відносин власності на засоби виробництва, що передбачені чинним законодавством, в Україні можуть організовуватися та функціонувати сільськогосподарські підприємства таких організаційно-правових форм:

- приватне підприємство – створюється та функціонує на основі приватної власності суб'єкта господарювання (окремої юридичної особи) або окремого громадянина;
- підприємство колективної власності – в основі його утворення та функціонування лежить колективна власність;
- комунальне підприємство – діє на основі комунальної власності окремої територіальної громади;
- державне підприємство – діє на основі державної власності на засоби виробництва;
- підприємство, що засноване на змішаній формі власності, тобто на основі об'єднання основних засобів різних форм власності [15].

У принципі в Україні можуть діяти також інші види сільськогосподарських підприємств, які передбачені (не заборонені) законом.

У випадку наявності у статутному капіталі сільськогосподарського підприємства не менше як 10 % частки іноземної інвестиції, воно набуває статусу підприємства з іноземними інвестиціями. Якщо у статутному капіталі сільськогосподарського підприємства частка іноземної інвестиції складає 100 %, то воно вважається іноземним підприємством.

Відповідно до механізму заснування (утворення), а також особливостей створення статутного капіталу в Україні можуть організовуватися та функціонувати унітарні і корпоративні сільськогосподарські підприємства.

Унітарне сільськогосподарське підприємство (приватне (приватно-орендне) підприємство, фермерське господарство) створюється одним засновником (фізичною особою), який має для цього необхідне майно; утворює відповідно до законодавчих вимог єдиний (не поділений на частки (паї) статутний капітал; затверджує у встановленому порядку статут; самостійно, на власний розсуд, розподіляє доходи. Засновник такого підприємства безпосередньо або через менеджера (керуючого), який призначається (обирається) ним або наглядовою радою такого підприємства у разі її утворення, здійснює оперативне керівництво

підприємством, опрацьовує кадрову політику (формує трудовий колектив на засадах вільного трудового найму), вирішує усі питання пов'язані з реорганізацією та ліквідацією підприємства. Унітарними є також державні і комунальні сільськогосподарські підприємства.

Сільськогосподарське підприємство корпоративного типу утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх погодженим спільним рішенням (договором). До таких підприємств відносять усі види господарських товариств (публічні та приватні акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, командитні і повні товариства) та сільськогосподарські виробничі кооперативи [16].

Сільськогосподарське підприємство корпоративного типу організовує свою господарську діяльність на основі об'єднання майна та/або трудової і підприємницької діяльності його учасників (засновників). На основі належних їм корпоративних прав вони здійснюють спільне керівництво (управління справами), розподіляють доходи та ризики від діяльності.

Сільськогосподарське підприємство незалежно від організаційно-правової форми може складатися з відокремлених виробничих, допоміжних, обслуговуючих та підсобних промислових підрозділів (виробництв, цехів, відділень, дільниць, бригад, тощо), а також функціональних структурних підрозділів апарату управління (відділів, служб тощо). Функції, права та обов'язки структурних підрозділів сільськогосподарського підприємства визначаються внутрішніми нормативними документами про них (положеннями), які розробляються та затверджуються у чітко визначеному статуті або іншими установчими документами порядку.

Сільськогосподарське підприємство у сучасних умовах господарювання самостійно визначає свою організаційну структуру, структуру управління, визначає чисельність працівників, їх якісні характеристики та затверджує штатний розпис.

Будь-яке сільськогосподарське підприємство має право створювати відокремлені структурні підрозділи у формі філій, представництв, відділень тощо. При цьому воно повинно погоджувати усі моменти щодо розміщення таких відокремлених підрозділів з відповідними органами місцевого самоврядування в установленому чинним законодавством порядку. Такі відокремлені структурні підрозділи не набувають статусу окремої юридичної особи і провадять свою діяльність на основі положення про них, яке розробляється і затверджується материнським підприємством. Сільськогосподарські підприємства можуть відкривати рахунки у національній та іноземній валюті в установах комерційних банків через свої відокремлені структурні підрозділи відповідно до вимог чинного законодавства.

Управління сільськогосподарським підприємством відбувається згідно із його установчими документами (статут, установчий договір). У процесі управління відбувається поєднання прав власника господарства щодо використання свого майна у господарській діяльності та участі в управлінні безпосередньо трудового колективу [15].

Власник сільськогосподарського підприємства реалізує свої права в управлінні безпосередньо або за допомогою уповноважених ним органів, що закріплюється у статуті господарства або в інших установчих документах.

Для управління поточною операційною діяльністю сільськогосподарського підприємства його власник (власники) безпосередньо або через уповноважені ними органи (наприклад, наглядова рада у разі її утворення) обирає (призначає) одноосібний або колегіальний виконавчий орган господарства. Цей орган є підзвітним безпосередньо власнику, його уповноваженому органу або у разі її утворення наглядовій раді. Менеджер (керівник) підприємства, голова та члени наглядової ради (у разі її утворення), голова та члени колегіального виконавчого органу підприємства, головний бухгалтер є посадовими особами такого підприємства. Відповідно до статуту посадовими особами сільськогосподарського підприємства можуть бути також визнані й інші особи, які мають обов'язки перед

ним, передбачені законом, зокрема щодо ефективного, належного та добросовісного управління.

У разі найму менеджера (керівника) сільськогосподарського підприємства, його власник (власники) укладають з ним контракт (договір), в якому зазначають усі моменти пов'язані з обов'язками, правами, відповідальністю, терміном найму. Крім того, у контракті (договорі) оговорюються усі аспекти оплати праці менеджера, умови і процедури звільнення його з посади, а також інші умови, що стосуються роботи у господарстві.

Менеджер (керівник) сільськогосподарського підприємства без доручення на власний розсуд діє від його імені, виконує представницькі функції в органах державної влади, місцевого самоврядування та інших організаціях і установах, у відносинах з партнерами та окремими громадянами, формує керівний склад господарства та вирішує усі питання його операційної діяльності у межах та порядку, які визначені в установчих документах.

Менеджера (керівника) сільськогосподарського підприємства може бути звільнено з посади до завершення термінів, що зазначені у контракті (договорі) на підставах, що передбачені договором (контрактом) відповідно до чинного законодавства.

У сільськогосподарських підприємствах використовується наймана праця, тому обов'язковим тут є укладання колективного договору. У ньому регламентуються усі трудові, виробничі, економічні соціальні та інші відносини між працівниками і роботодавцем. Усі процедури щодо складання та затвердження колективних договорів регулюються Законом України «Про колективні договори і угоди».

До трудового колективу сільськогосподарського підприємства входять усі громадяни, які уклали з ним трудовий договір (угоду, контракт) та приймають безпосередню участь у його виробничій та комерційній діяльності. Усі повноваження трудового колективу у частині його участі в управлінні

сільськогосподарським підприємством визначаються установчими документами відповідно до вимог чинного законодавства України.

Усі рішення щодо економічних, соціальних та інших питань, які відносяться до господарської діяльності сільськогосподарського підприємства, опрацьовуються і затверджуються його органами управління за безпосередньої участі трудового колективу та/або уповноважених ним органів.

Майновий комплекс сільськогосподарського підприємства складають фонди виробничого і невиробничого призначення. Крім того, до нього також можуть входити інші цінності, вартість яких відображається у самостійному балансі господарства.

Основними джерелами формування майна сільськогосподарського підприємства можуть бути:

- матеріальні та грошові внески власників (засновників);
- доходи, які одержує господарство від операційної (реалізація продукції, послуг) та інших видів господарської діяльності;
- доходи, що отримані за різними фінансовими інструментами;
- кредити комерційних банків та інших приватних кредиторів;
- капітальні вкладення, субвенції і дотації з державного і місцевих бюджетів;
- майно, яке придбане за контрактами купівлі-продажу в інших суб'єктів господарської діяльності, організацій та окремих громадян у визначеному чинним законодавством порядку;
- інші джерела, які дозволені чинним законодавством України.

Єдиний майновий комплекс сільськогосподарського підприємства визнається його нерухомістю і може бути об'єктом цивільно-правових угод (купівлі-продажу тощо). Реалізація усіх майнових прав підприємства відбувається у порядку, який визначається Господарським кодексом та іншими нормативно-правовими актами України. Держава гарантує захист усіх майнових прав сільськогосподарського підприємства.

Володіння і використання природних ресурсів сільськогосподарське підприємство здійснює у визначеному чинним законодавством порядку за відповідну плату.

Відносини сільськогосподарського підприємства з іншими суб'єктами господарювання різних галузей економіки, установами, організаціями, окремими громадянами в усіх напрямках господарської діяльності здійснюються на основі договорів.

Сільськогосподарське підприємство є самостійними у виборі предмета договору, визначенні взаємних зобов'язань та інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству України. Сільськогосподарське підприємство має право на власний розсуд реалізовувати всю вироблену ним продукцію як на території України, так і за її межами.

Сільськогосподарські підприємства в Україні можуть бути різних організаційно-правових форм. За результатами аграрних реформ у 1999-2023 рр. найбільшого поширення набули:

- приватне (приватно-орендне) підприємство;
- фермерське господарство;
- товариство з обмеженою відповідальністю;
- публічне акціонерне товариство;
- приватне акціонерне товариство;
- сільськогосподарський кооператив [12, 13].

До приватного (приватно-орендного) підприємства відносять суб'єкта господарювання у сільському господарстві, який створюється на приватній власності фізичної особи і має статус юридичної особи. Таке сільськогосподарське підприємство провадить свою господарську діяльність як на власних земельних угіддях, так і на орендованій землі та майнових комплексах.

Приватне (приватно-орендне) підприємство здійснює свою господарську діяльність з використанням найманої робочої сили відповідно до вимог чинного

законодавства України. При цьому особиста праця власника (засновника) у підприємстві не є обов'язковою.

Учасник і засновник приватного (приватно-орендного) підприємства є однією й тією самою фізичною особою, яка несе повну відповідальність за його зобов'язаннями усім належним йому майном.

Одним з різновидів приватного підприємства у сільському господарстві є фермерське господарство. Іноді до категорії «приватного підприємства» помилково відносять селянське господарство, яке не є підприємством за визначенням, бо виробнича діяльність у ньому має не товарний, а натуральний характер (спрямована на самозабезпечення селянських родин сільськогосподарською продукцією) [17].

Поява приватних (приватно-орендних) підприємств у сільському господарстві України обумовлена проведенням аграрної реформи, зокрема приватизацією (паюванням) земель сільськогосподарського призначення, а також майнових комплексів колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) у 1994-2005 рр. Основними передумовами створення цієї організаційно-правової форми ведення господарської діяльності у галузі є:

- визначення, закріплення, гарантування і непорушність в Україні на загально державному законодавчому рівні права приватної власності на землю та інші засоби виробництва;
- високий рівень відпрацьованості законодавчої і нормативно-правової бази;
- економічний зиск від надання земельних і майнових паїв в оренду тими їх власниками, хто з певних обставин (за станом здоров'я, віком, зайнятістю в інших сферах діяльності тощо) не може особисто займатися сільськогосподарським виробництвом [13].

У чинному українському законодавстві немає визначення організаційно-правової форми «приватно-орендне підприємство». Проте не доцільно виокремлювати цей вид сільськогосподарських підприємств в окрему категорію,

бо головне правове змістовне навантаження тут несуть відносини приватної власності, у той же час здійснювати свою господарську діяльність з використанням механізму оренди землі і майна може суб'єкт господарювання будь-якої організаційно-правової форми. Законодавчою основою, що регламентує створення, управління та організаційні основи функціонування приватних (приватно-орендних) підприємств є Господарський кодекс України та інші нормативно-правові акти.

Фермерське господарство являє собою форму підприємницької діяльності громадян у сільському господарстві, які бажають здійснювати виробництво товарної сільськогосподарської продукції та здійснювати її подальший рух (добробка, переробка, зберігання, реалізація) за мети отримання доходу (прибутку) на сільськогосподарських угіддях, наданих їм у власність та/або постійне або тимчасове користування (у тому числі на правах оренди).

Фермерське господарство в Україні може бути організоване одним або кількома громадянами України, які є родичами або членами однієї родини.

Фермерське господарство у встановленому чинним законодавством порядку підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа – підприємець. Для юридичної особи установчим документом є статут, а для господарства, що створене без закріплення статусу юридичної особи – договір (декларація) про створення фермерського господарства. В установчому документі зазначаються усі необхідні атрибути суб'єкта господарської діяльності: найменування господарства, предмет та мета діяльності, місцезнаходження, юридична та фактична адреса, порядок утворення майнового комплексу, органи управління та порядок процедур прийняття ними управлінських рішень, механізм вступу до господарства та виходу з нього тощо [17].

Іншим узагальненим різновидом сільськогосподарських підприємств, що включає декілька організаційно-правових форм є господарські товариства. До них відносять підприємства, які створюються окремими громадянами та/або юридичними особами шляхом об'єднання їх власного майна та участі у

підприємницькій діяльності товариства з метою отримання доходу (прибутку). До господарських товариств в Україні відносять:

- акціонерні товариства (приватні та публічні);
- товариства з обмеженою відповідальністю;
- товариства з додатковою відповідальністю;
- повні товариства;
- командитні товариства [15, 16].

Товариства усіх видів є юридичними особами. Вони можуть займатися будь-якою підприємницькою діяльністю (у тому числі й у сільському господарстві), яка не суперечить чинному законодавству України.

Установчим документом акціонерного товариства, товариства з обмеженою і товариства з додатковою відповідальністю є статут, а повного і командитного товариства – засновницький договір.

Сільськогосподарський кооператив являє собою юридичну особу, яка створюється (організовується) юридичними та/або фізичними особами, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції та які добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської, комерційної та інших видів діяльності з метою задоволення власних економічних, соціальних та інших потреб.

Сільськогосподарські кооперативи організовуються та здійснюють усі види діяльності на основі таких принципів:

- відкритість і добровільність членства у сільськогосподарському кооперативі;
- демократичність;
- обов'язковість участі члена сільськогосподарського кооперативу, у його господарській та іншій діяльності;
- автономність і незалежність;
- сприяння розвитку сільськогосподарській кооперації;
- співпраця між кооперативами;

– врахування інтересів територіальної громади [18, 19].

Визначальні принципи добровільності та відкритості членства у сільськогосподарському кооперативі передбачають право вільного вступу до нього будь-якої особи, яка відповідає визначеним вимогам, положенням статуту та готова взяти на себе всі пов'язані з членством у такому кооперативі обов'язки, а також право вільного виходу з такого кооперативу. Принцип демократичності передбачає здійснення управління та контролю за діяльністю сільськогосподарського кооперативу його членами, виборність та підзвітність органів управління, рівні права його членів у прийнятті рішень незалежно від розміру паю за правилом, що один член сільськогосподарського кооперативу має один голос («один член – один голос») [18, 19].

1.3. Стан і тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні

З метою науково обґрунтованого опрацювання управлінських заходів щодо удосконалення системи ведення господарства у сільськогосподарських підприємствах, необхідно чітко визначити сукупність управлінських, техніко-технологічних, організаційних, економічних, фінансових, екологічних, соціальних та інші факторів, які безпосередньо впливають на ці процеси у динаміці. У сучасних умовах розбудови ринкового механізму господарювання в агропромисловому секторі визначальними факторами впливу на формування систем ведення господарства суб'єктів господарювання є поєднання комплексу зовнішніх (макроекономічних, ринкових) та внутрішніх (здебільшого управлінських та організаційно-економічних) складових [20, 21].

З метою найбільш адекватної оцінки стану та тенденцій розвитку будь-якої сфери матеріального виробництва з позиції методології доцільно застосовувати універсальний показник, який би давав змогу характеризувати загальний склад та співвідношення галузей та окремих напрямів виробничої діяльності незалежно від

напрямків використання виробленої продукції. Переважна більшість вчених і практиків за такий показник вважають структуру валової продукції, яка у достатньо повній мірі дає змогу визначити роль окремих галузей у забезпеченні виконання планових показників виробничої діяльності та у формуванні товарних обсягів тих чи інших видів продукції галузі [22].

Традиційно галузева структура у сільгосппідприємствах складається під безпосереднім впливом наступних основних факторів:

- природні (грунтово-кліматичні) умови;
- соціально-економічна, фінансово-кредитна, фіскальна, митна політика держави;
- спеціалізація і рівень концентрації сільськогосподарського виробництва;
- тенденції розвитку науково технічного прогресу та інновацій в окремих галузях сільського господарства та галузях, що займаються його матеріально-технічним забезпеченням (перш за все, тракторне і сільськогосподарське машинобудування; виробництво мінеральних добрив та агро меліорантів, засобів захисту рослин і ветеринарних препаратів; генетика, селекція, біотехнологія, генна інженерія у рослинництві і тваринництві; розвиток виробництва альтернативних джерел енергії тощо);
- кон'юнктура внутрішнього і зовнішнього галузевих ринків сільськогосподарської сировини та продуктів з високим рівнем доданої вартості [23].

Протягом багатьох десятиліть до отримання Україною державної незалежності у 1991 р. галузева структура вітчизняного сільського господарства була відносно стабільною, що дозволяло у вартісному відношенні щороку виробляти 44-48 % продукції рослинництва та 51-56 % продукції тваринництва. Більші обсяги виробництва продукції тваринництва обумовлювалися винятково великим значенням саме харчових продуктів тваринного походження у

забезпеченні збалансованого раціону харчування населення, адже на відміну від продукції рослинництва м'ясо, молоко, яйця, риба тощо є основними постачальниками високо якісного харчового білка (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Виробництво валової продукції в Україні
(усі категорії господарств; у порівняних цінах 1983 р., млн крб) [24]

Роки	Продукція сільського господарства – всього	У тому числі	
		рослинництва	тваринництва
1976-1980 (у середньому за рік)	44279,5	21343,7	22935,8
%	100,0	48,2	51,8
1980	41477,7	18797,5	22680,2
%	100,0	45,3	54,7
1981-1985 (у середньому за рік)	45404,7	21225,3	24179,4
%	100,0	46,7	53,3
1985	47093,7	21693,6	25400,1
%	100,0	46,1	53,9
1986-1990 (у середньому за рік)	49077,8	22334,0	26743,8
%	100,0	45,5	54,5
1986	48106,6	21887,6	26219,0
%	100,0	45,5	54,5
1987	49150,0	23048,9	26101,1
%	100,0	46,9	53,1
1988	48356,9	21288,1	27068,8
%	100,0	44,0	56,0
1989	50821,3	23494,0	27327,3
%	100,0	46,2	53,8
1990	48954,2	21951,5	27002,7
%	100,0	44,8	55,2

Науково обґрунтована структура виробництва сільськогосподарської продукції дозволяла до 1991 р. забезпечувати стабільні та більш-менш достатні обсяги споживання основних видів продуктів харчування тваринного походження населенням України, які практично за усіма позиціями значно перевищували

показники мінімальної і за багатьма видами наближалися до забезпечення повної потреби (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Споживання основних продуктів харчування в Україні
(у розрахунку на душу населення), кг

Продукти харчування	Норма споживання		1990 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2020 р.	2021 р.
	мінімальна	повна						
М'ясо та м'ясопродукти (включаючи субпродукти і жир-сирець)	50	80	68,2	39,1	52,0	50,9	53,8	53,0
Молоко та молочні продукти	344	380	373,2	225,6	206,4	209,9	201,9	201,5
Яйця, шт.	240	290	272	238	290	280	278	272
Хлібні продукти (хліб та макаронні вироби у перерахунку на борошно; крупи, борошно, бобові)	101	101	141,0	123,5	111,3	103,2	96,6	92,7
Картопля	124	124	131,0	135,6	128,9	137,5	134,0	132,4
Овочі та баштанні продовольчі культури	121	161	102,5	120,2	143,5	160,8	164,0	165,9
Плоди, ягоди та виноград (без переробки на вино)	90	90	47,4	37,1	48,0	50,9	56,5	59,0
Риба та рибні продукти	16	20	17,5	14,4	14,5	8,6	12,4	13,2
Цукор	22	38	50,0	38,1	37,1	35,7	27,8	28,5
Олія	8	13	11,6	13,5	14,8	12,3	12,3	13,6

Так, у 1990 р. споживання м'яса і продуктів з м'ясної сировини на душу населення в Україні було на рівні 68,2 кг, що складає 85,3 % рівня забезпечення повної потреби у цьому виді продуктів харчування тваринного походження; молока і молочних продуктів – 373,2 кг (98,2 %); риби і рибних продуктів – 17,5 кг (87,5 %); яєць – 272 шт. (93,8 %).

Проте у споживанні продуктів харчування рослинного походження до 1991 р. спостерігався певний дисбаланс, що можна пояснити нераціональною галузевою структурою сільськогосподарського виробництва та низьким рівнем

урожайності у ті часи багатьох сільськогосподарських культур. Так, якщо споживання хлібних продуктів (хліб і макаронні вироби у перерахунку на борошно, крупи, борошно, бобові) було на рівні 141,0 кг на душу населення (на 39,6 % більше повної норми), картоплі – 131,0 кг (на 5,6 % більше), цукру – 50,0 кг (на 31,6 % більше), то споживання овочів, баштанних, плодів, ягід, винограду було значно менше навіть мінімальних науково обґрунтованих норм.

Такий дисбаланс пояснюється пануванням планової системи господарювання як в економіці у цілому, так і в окремих галузях єдиного народногосподарського комплексу (у тому числі й у сільському господарстві), адміністративними важелями впливу на суб'єктів господарської діяльності, централізованим визначенням і доведенням до безпосередніх виконавців на місцях усіх основних пропорцій розвитку виробництва, виконання яких було для них обов'язковим. Щодо розвитку галузей рослинництва, то у ті часи основний акцент робився на виробництво енергомістких, але значно менш трудо- та енергозатратних сільськогосподарських культур (перш за все, зернових колосових, круп'яних, соняшнику), у той час як велико товарне виробництво плодовоовочевої продукції, ягід, винограду було на значно нижчому рівні [23, 25].

Ситуація докорінно почала змінюватися з початком проведення в Україні широко масштабної аграрної реформи одразу після одержання державної незалежності у 1991 р. (табл. 1.3).

Виробництво високо якісної у харчовому відношенні продукції тваринництва почало поступово зменшуватися і у 2021-2022 рр. у структурі валової продукції галузі досягло 18,6-21,8 %, що у 2,5-2,9 разів менше показника 1990 р. У той же час відбулося адекватне збільшення частки виробництва продукції рослинництва.

Таблиця 1.3

Виробництво валової продукції в Україні
(усі категорії господарств; у 1990-2005 рр. – у порівняних цінах 2005 р., млн грн;
у 2010-2022 рр. – у постійних цінах 2016 р., млн грн) [26, 27]

Роки	Продукція сільського господарства – всього	У тому числі	
		рослинництва	тваринництва
1990 р.	145874,9	66559,7	79315,2
%	100,0	45,6	54,4
1995 р.	94794,8	49370,7	45424,1
%	100,0	52,1	47,9
2000 р.	77889,4	43573,0	34316,4
%	100,0	55,9	44,1
2005 р.	92585,6	53975,6	38610,0
%	100,0	58,3	41,7
2010 р.	467474,7	329646,3	137828,4
%	100,0	70,5	29,5
2015 р.	596832,8	453016,9	143815,9
%	100,0	75,9	24,1
2020 р.	612121,5	473377,0	138744,5
%	100,0	77,3	22,7
2021 р.	712566,3	580267,7	132298,6
%	100,0	81,4	18,6
2022 р.	534380,3	417907,6	116472,7
%	100,0	78,2	21,8

Найбільш повно характеризують причини зрушень у структурі валової продукції сільського господарства зміни безпосередньо у базі виробництва. У рослинництві – це динаміка посівних площ сільськогосподарських культур, а у тваринництві – динаміка поголів'я тварин і птиці (табл. 1.4, 1.5).

Протягом 1990-2022 рр. загальні посівні площі сільськогосподарських культур в Україні зменшилися на 13-17 %, що є прямим результатом проведення земельної реформи. Її наслідками стало часткове вилучення земель сільськогосподарського призначення із господарського обігу суб'єктів господарювання у галузі та переведення їх до інших категорій за для забезпечення потреб приватного і цивільного будівництва, транспорту, промисловості тощо [28].

Таблиця 1.4

Посівні площі сільськогосподарських культур в Україні, тис. га [26, 27]

Сільськогосподарські культури	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2020 р.	2022 р.
Уся посівна площа	32406	30963	27173	26044	26952	26902	28147	23405
індекс порівняння	1,00	0,96	0,84	0,80	0,83	0,83	0,87	0,72
У тому числі: зернові та зернобобові культури	14583	14152	13646	15005	15090	14739	15392	12171
індекс порівняння	1,00	0,97	0,94	1,03	1,03	1,01	1,06	0,83
з них кукурудза на зерно	1234	1174	1364	1711	2709	4123	5432	4325
індекс порівняння	1,00	0,95	1,11	1,39	2,20	3,34	4,40	3,50
технічні культури	3751	3748	4187	5260	7296	8350	9224	8292
індекс порівняння	1,00	1,00	1,12	1,40	1,95	2,23	2,46	2,21
з них цукрові буряки	1606	1475	856	652	501	237	220	184
індекс порівняння	1,00	0,92	0,53	0,41	0,31	0,15	0,14	0,11
соняшник	1636	2020	2943	3743	4572	5105	6457	5293
індекс порівняння	1,00	1,23	1,80	2,29	2,79	3,12	3,95	3,24
соя	93	25	65	438	1076	2158	1351	1559
індекс порівняння	1,00	0,27	0,70	4,71	11,57	23,20	14,53	16,76
ріпак	90	49	214	207	907	682	1127	1186
індекс порівняння	1,00	0,54	2,38	2,30	10,08	7,58	12,52	13,18
картопля і овоче-баштанні культури	2073	2165	2277	2041	1967	1823	1854	1620
індекс порівняння	1,00	1,04	1,10	0,98	0,95	0,88	0,89	0,78
з них картопля	1429	1532	1629	1514	1408	1291	1325	1208
індекс порівняння	1,00	1,07	1,14	1,06	0,99	0,90	0,93	0,85
кормові культури	11999	10898	7063	3738	2599	1990	1677	1322
індекс порівняння	1,00	0,91	0,59	0,31	0,22	0,17	0,14	0,11

Проте зміни у структурі посівних площ за досліджуваний період були радикальними. Так, якщо під зерновими і зернобобовими культурами та картоплею вони практично не зазнали змін, то під цукровими буряками фабричними зменшилися у 8,7 рази, а під кормовими культурами – у 1,9 рази. Високотехнологічна галузь льонарства в Україні за доби державної незалежності була практично знищена, що й знайшло відображення у посівних площах культури (за 2020-2022 рр. офіційна статистика взагалі не наводить показників

посівів культури). У той же час посіви соняшнику у 2020-2022 рр. зросли у 3,2-3,9 рази, ріпаку – у 12,5-13,2 рази, а під соєю – у 14,5-16,7 разів.

Таблиця 1.5

Поголів'я худоби і птиці у сільськогосподарських підприємствах України
(на кінець року), тис. голів [26, 27]

В и д и т в а р и н і п т и ц і	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2020 р.	2022 р.
Велика рогата худоба	21083,3	13701,4	5037,3	2491,8	1526,4	1270,5	1008,4	942,1
Індекс порівняння	1,00	0,65	0,24	0,12	0,07	0,06	0,05	0,04
У тому числі корови	6191,6	4595,1	1851,0	866,2	589,1	505,1	423,9	394,2
Індекс порівняння	1,00	0,74	0,30	0,14	0,10	0,08	0,07	0,06
Свині	14071,2	7152,5	2414,4	2602,4	3625,2	3704,0	3629,5	3144,6
Індекс порівняння	1,00	0,51	0,17	0,18	0,26	0,26	0,26	0,22
Вівці та кози	7165,5	2423,3	413,3	270,9	298,4	186,9	151,3	140,8
Індекс порівняння	1,00	0,34	0,06	0,04	0,04	0,03	0,02	0,02
Коні	700,9	517,2	249,8	98,1	41,6	21,2	10,8	8,7
Індекс порівняння	1,00	0,74	0,36	0,14	0,06	0,03	0,02	0,01
Кролі	147,0	58,9	29,2	36,6	75,6	131,4	139,2	123,6
Індекс порівняння	1,00	0,40	0,20	0,25	0,51	0,89	0,94	0,84
Птиця	132966,6	54074,2	25352,9	66625,3	110561,3	112008,7	109737,0	101819,6
Індекс порівняння	1,00	0,41	0,19	0,50	0,83	0,84	0,83	0,77

У тваринництві України за 1990-2022 р. відбулося значне скорочення поголів'я практично усіх видів тварин: великої рогатої худоби – у 22,4 рази (у тому числі корів – у 15,7 рази), свиней – у 4,5 рази, вівців та кіз – у 50,9 рази, коней – у 80,6 рази, кролів – на 16 %, птиці – на 23 %.

Такі зміни є прогнозованою реакцією менеджменту сільськогосподарських підприємств на загальне загострення кризових явищ в економіці країни та особливо на поглиблення диспаритету між цінами на сільськогосподарську продукцію і цінами на матеріально-технічні ресурси, що споживаються галуззю (мова йде, перш за все, про продукцію хімічної промисловості, машинобудівного та паливно-енергетичного комплексів). Намагаючись забезпечити прийнятну ефективність від своєї діяльності сільські товаровиробники почали активно скорочувати базу велико товарного виробництва трудо- та енергозатратних видів

продукції (практично усі види продукції тваринництва та, відповідно, кормовиробництва, вирощування цукрових буряків фабричних, овочів, плодів, ягід), та одночасно розширювати базу виробництва сільськогосподарських культур, які навіть за мінімального рівня урожайності за сприятливої ринкової і цінової кон'юнктури дають змогу отримувати гарантований прибуток. Саме до таких комерційно привабливих видів продукції сьогодні відносять значно менш затратні зернові колосові, кукурудзу, соняшник, сою і ріпак, які характеризуються стабільним високим попитом незалежно від пори року, перш за все, на міжнародних ринках через широкий спектр використання – від переробки на харчові і кормові цілі, до використання в якості сировини у різних галузях промисловості та при виробництві альтернативних видів пального (біоетанол і біодизель). Крім того, на відміну від цукрових буряків, продукції тваринництва і плодоовочівництва зерно злакових та олійних культур не потребує спеціальних умов зберігання і транспортування. За дотримання відповідних технологічних регламентів (чистота, вологість) воно може зберігатися тривалий час (від кількох місяців до року і більше) за невеликих витрат у відносно недорогих сховищах, що дає змогу здійснювати їх реалізацію у періоди з найбільш сприятливою ціновою кон'юнктурою [29-33].

Висновки за розділом 1.

У сучасних умовах розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у сільському господарстві України удосконалення систем ведення господарства, як об'єктивний процес забезпечення прогресивного інноваційного розвитку суб'єктів господарювання галузі, виступає одним з визначальних факторів управління, планування та раціональної організації виробництва. Саме цей процес, разом з науково обґрунтованим поглибленням спеціалізації; оптимальним сполученням головних, додаткових і підсобних промислових галузей; перманентним впровадженням досягнень науково-технічного прогресу у технології виробництва продукції рослинництва і тваринництва є визначальною

передумовою високої економічної ефективності господарської і комерційної діяльності сільськогосподарських підприємств у сучасних складних умовах господарювання, збільшення ними обсягів виробництва високо якісної продукції за оптимальних витрат живої та уречевленої праці на її одиницю.

Аналіз динаміки змін обсягів виробництва валової продукції у сільському господарстві України за доби державної незалежності засвідчив, що разом із загальним абсолютним зменшенням обсягів виробництва багатьох видів сільськогосподарської продукції відбулися суттєві трансформації у її структурі. Протягом 1990-2022 рр. частка продукції тваринництва у загальній структурі зменшилася з 54,4 % до 21,8 %, а продукції рослинництва – відповідно зросла з 45,6 % до 78,2 %. Такі зміни є прямим наслідком трансформацій бази виробництва відповідних видів сільськогосподарської продукції. Так, за досліджуваний період скорочення поголів'я відбулося практично за усіма видами тварин і птиці, а посівні площі комерційно привабливих культур (перш за все, зернових колосових, кукурудзи та олійних) суттєво збільшилися.

Такі зміни є вкрай негативними. Відбуваються структурні викривлення у забезпеченні населення України необхідними продуктами харчування вітчизняного виробництва. Потреби споживчого ринку у найбільш цінних у забезпеченні збалансованого раціону харчування продуктах тваринного походження задовольняються не у повних обсягах та й за переважною більшістю товарних позицій за рахунок постачань з-за кордону. У це відбувається у ситуації, коли сільське господарство України має усі ресурсні можливості (грунтово-кліматичні, організаційні, економічні, трудові тощо) не тільки для повного забезпечення власних потреб держави в усіх необхідних видах продукції рослинництва і тваринництва, а й у створенні потужного експортного потенціалу.

РОЗДІЛ 2

СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА ТА УПРАВЛІННЯ УДОСКОНАЛЕННЯМ СИСТЕМИ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСТВА

2.1. Організаційно-правова форма та ґрунтово-кліматичні умови

Товариство з обмеженою відповідальністю «Агрофірма «Перше травня» Полтавського району Полтавської області здійснює свою виробничу діяльність на сільськогосподарських угіддях, що розташовані на території сіл Кунцеве, Балівка і Ганжі Новосанжарської територіальної громади Полтавського району Полтавської області. Адреса ради: 39314, Полтавська область, Полтавський район, с. Кунцеве, провулок Річковий, 1.

Відстань до районного та обласного центру – міста Полтава – становить 31,9 км. Відстань до найближчих залізничних станцій «Собковка» 8,4 км і «Мала Перещепінська» – 12,7 км.

Село Кунцеве, в якому розташована центральна садиба ТОВ «Агрофірма «Перше травня», засноване 1859 р. і знаходиться на правому березі річки Ворскла – лівій притоці Дніпра. Село витягнуте вздовж річки на 4,8 км, вище за течією (на північному сході) примикає до селища Ганжі. На його території є Кунцівська ГЕС. Частини села Кунцеве називаються Голоти (крайня північно-східна частина села, де живуть багато людей із прізвищем Голота) і Байрак (крайня північна частина села, має горбистий рельєф, там розташовано чотири ставки). Головною вулицею села є вулиця Центральна.

Село Кунцеве лежить над річкою Ворскла, яка в цьому місці звивиста, утворює лимани, стариці, заболочені озера. Поряд із селом проходить автомобільна дорога міжнародного значення М22 (Е584).

У геологічному відношенні село Кунцеве розташоване у межах Дніпровсько-Донецької западини. Рельєф місцевості – рівнинний, село лежить у межах Полтавської рівнини, середня висота над рівнем моря – 120

метрів. Основні земельні угіддя знаходяться у межах зони поширення помірно континентального клімату. На території населеного пункту поширені звичайні чорноземи, рослинність представлена луками, дубовими гаями, акаціями.

Сусідні населені пункти: с. Балівка (відстань 4,2 км), с. Ганжі (5,7 км), с. Нові Санжари Лелюхівка (7,0 км), с. Дубина (7,8 км), с. Вісичі (8,0 км), с. Судівка (9,1 км), с. Ключівка (11,4 км).

ТОВ «Агрофірма «Перше травня» було створене у результаті реорганізації колективного сільськогосподарського підприємства «Перше травня» Новосанжарського району Полтавської області після виходу Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03 грудня 1999 р. № 1529/99 (дата державної реєстрації 31.03.2000 р.) [34]. Під час реорганізації відповідно до вимог чинного законодавства були проведені усі організаційні та юридичні процедури щодо приватизації (паювання) землі і майна колективного господарств, у результаті чого відбулося остаточне законодавче закріплення за працівниками і пенсіонерами, які працювали у колективному господарстві до виходу за пенсію, прав власності на земельні і майнові паї. Становлення інституту приватної власності на землю та інші засоби виробництва сільськогосподарського призначення створило юридичне підґрунтя для організації на базі колишнього КСП господарського товариства – відносно нової організаційної форми ведення господарської діяльності ринкової орієнтації.

ТОВ «Агрофірма «Перше травня» зареєстроване 08.07.2002 р. у Новосанжарській районній державній адміністрації Полтавської області. Керівником сільськогосподарського підприємства є Носенко Михайло Іванович.

Розмір статутного капіталу ТОВ «Агрофірма «Перше травня» складає 640 тис. грн. Код ЄДРПОУ 30731376.

Юридична адреса ТОВ «Агрофірма «Перше травня»: Україна, Полтавська область, Полтавський район, село Кунцеве, вулиця Центральна, будинок 4.

Відповідно до Класифікатора видів економічної діяльності (КВЕД) ТОВ «Агрофірма «Перше травня» може займатися:

01.11. Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур (основний вид діяльності).

Інші:

01.41. Розведення великої рогатої худоби молочних порід;

01.42. Розведення іншої великої рогатої худоби та буйволів;

01.61. Допоміжна діяльність у рослинництві.

Засновниками (учасниками) ТОВ «Агрофірма «Перше травня» є:

- ТОВ «Алмакс-Авто» (код ЄДРПОУ 25156973) – розмір внеску до статутного капіталу 32,0 тис. грн (частка 5,0 %);
- Носенко Михайло Іванович – розмір внеску до статутного капіталу 128,0 тис. грн (частка 20,0 %);
- Козак Володимир Володимирович – розмір внеску до статутного капіталу 186,24 тис. грн (частка 29,1 %);
- Козак Ігор Володимирович – розмір внеску до статутного капіталу 172,8 тис. грн (частка 27,0 %);
- Козак Олена Валентинівна – розмір внеску до статутного капіталу 86,4 тис. грн (частка 13,5 %);
- Єрмілов Олександр Володимирович – розмір внеску до статутного капіталу 34,56 тис. грн (частка 5,4 %).

Кінцевими бенефіціарними власниками (прямий вирішальний вплив) ТОВ «Агрофірма «Перше травня» є Козак В.В. (частка у статутному капіталі 29,1 %) і Козак І.В. (частка у статутному капіталі 27,0 %).

Відповідно до затверджених процедур, ТОВ «Агрофірма «Перше травня» взято на облік у Державній службі статистики України 31.01.2000 р. (ідентифікаційний код органу 37507880) та у реєстрі платників податків у Головному управлінні державної податкової служби у Полтавській області (Новосанжарська державна податкова інспекція Новосанжарського району)

29.07.2002 р. (ідентифікаційний код органу: 44057192, номер взяття на облік 1). Дійсне свідоцтво платника податку на додану вартість (індивідуальний податковий номер 307313716216, дата реєстрації 14.02.2000 р.).

Шляхова мережа у територіальних кордонах землекористування ТОВ «Агрофірма «Перше травня» являє собою дороги з твердим покриттям (асфальт, залізобетонні плити біля тваринницьких ферм) і знаходяться у відносно задовільному стані. Сільськогосподарське підприємство власними силами майже кожного року здійснює їх поточний ремонт (як правило навесні після сходу снігу і встановлення стабільно теплої погоди у квітні – травні). Усі польові дороги ґрунтові, що створює певні проблеми у роботі автомобільної і сільськогосподарської техніки у період весняної і осінньої негоди.

Наявність у рельєфі землекористування ТОВ «Агрофірма «Перше травня» слаборозвинених балочних долин вздовж пойми річки Ворскла, створює потенційну небезпеку розвитку ерозійних процесів ґрунтів. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність постійного моніторингу, розробки та застосування у господарстві додаткових агротехнічних, меліоративних, організаційних та інших заходів за для збереження родючості ґрунтових різниць.

У цілому за основними складовими аграрного (ґрунтово-кліматичного) потенціалу територія ТОВ «Агрофірма «Перше травня» є сприятливою для вирощування основних сільськогосподарських культур, що районовані у зоні Лісостепу Полтавської області:

- зернові – озимі пшениця і жито; ярі пшениця, ячмінь, овес, кукурудза;
- круп'яні – гречка, просо;
- зернобобові – горох, соя;
- технічних – цукрові буряки, соняшник, ріпак;
- овочеві – картопля, огірки, помідори, цибуля, часник, столові коренеплоди (морква і буряки), кабачки і патисони, практично усі види капусти тощо;
- баштанні – кавуни і дині;

- кормові – кукурудза на силос і зелений корм; однорічні і багаторічні трави різних видів та їх сумішки на сіно, сінаж, трав'яне борошно, зелений корм; кормові коренеплоди (цукрові буряки на корм, кормові буряки, кормова морква) тощо.

Родючі ґрунти, сприятливі умови зволоження разом з високим рівнем відпрацювання технологій у рослинництві дозволяють господарству протягом останніх років отримувати стабільні урожаї за достатньо високого рівня урожайності і якості продукції.

2.2. Характеристика аграрного потенціалу та ефективність господарської діяльності

Визначальною умовою ефективного прогнозованого розвитку бідь-якого сільськогосподарського підприємства є його оптимальна організаційна структура. Організаційна структура суб'єкта господарювання у будь-якій галузі матеріального виробництва являє собою сукупність технологічно самостійних галузей (головних, додаткових, допоміжних (обслуговуючих) і підсобних промислових), кількісно якісні параметри яких є науково обґрунтованими і підпорядковуються загальній логічній схемі організації виробничої і комерційної діяльності господарства. Усі відокремлені структурні підрозділи сільськогосподарського підприємства організовують свою діяльність у єдиній виробничій системі на основі принципів поділу і кооперації праці [35, 36].

У ТОВ «Агрофірма «Перше травня» традиційно склалася двоступенева організаційна структура, за якої у сільськогосподарському підприємстві є єдиний територіально розмішений господарський центр, а основні галузі рослинництва і тваринництва поділяються на окремі самостійні виробничі бригади. Для створення найбільш сприятливих умов для розвитку і функціонування головних і додаткових галузей у господарстві створені та ефективно функціонують допоміжні та обслуговуючі підрозділи:

- ремонтна майстерня з усім необхідним набором обладнання для проведення обслуговування, технічних доглядів, поточних і капітальних ремонтів автомобільної і складної сільськогосподарської техніки;
- автомобільний парк з широким асортиментом автомобілів загального і спеціального призначення: бортові; самоскиди; цистерни для перевезення молока, рідких паливно-мастильних матеріалів, води, рідкого аміаку; автокран; мобільна ремонтна майстерня; автобуси тощо;
- різні сховища і склади для зберігання сільськогосподарської продукції і різних товарно-матеріальних цінностей (автомобільна і сільськогосподарська техніка та запасні частини для неї, паливно-мастильні матеріали, різноманітне обладнання, корми тощо);
- вагове, нафтове і токове господарство;
- будівельна бригада для виконання різноманітних ремонтних і нескладних будівельних робіт у різних структурних підрозділах сільськогосподарського підприємства;
- кормоцех для тимчасового зберігання і приготування кормосумішей для різних галузей тваринництва.

Для побудови раціональної галузевої структури та забезпечення більш ефективного функціонування головних і додаткових галузей у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» створені підсобні промислові підрозділи: міні-млин для переробки зерна пшениці на борошно і крупорушка для переробки зерна гречки, що вирощується у господарстві на гречану крупу.

У ТОВ «Агрофірма «Перше травня» головні галузі традиційно представлені рослинництвом (дві тракторно-польові бригади) і тваринництвом (дві молочно-товарні ферми, ферма з вирощування ремонтного молодняку (телиці) і ферма з вирощування і відгодівлі надремонтного молодняку (бички). Тваринництво у господарстві представлено тільки скотарством.

Правильне, науково-обґрунтоване застосування принципів оптимального поєднання у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» різних за економічним змістом, споживчим призначенням продукції, організаційними особливостями галузей створює передумови для ефективного ведення виробничої і комерційної діяльності.

Головним прямим показником першої групи, що найбільш точно характеризує рівень спеціалізації сільськогосподарського підприємства, є структура товарної продукції. Вона може розраховуватися як у постійних цінах 2016 р., так і у фактичних цінах реалізації у конкретному році (саме за останнім способом визначають напрям спеціалізації господарства). Динаміка обсягів і структура товарної продукції у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» за останні три роки наведені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Обсяги і структура товарної продукції у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Галузі і види продукції	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
1. Рослинництво – всього:	73747,8	51,8	107720,9	57,8	96081,8	55,1
Зернові і зернобобові – всього	40834,3	28,7	63604	34,1	57448,4	33,0
у тому числі:						
пшениця	21354,5	15,0	27030,4	14,5	29521,1	16,9
кукурудза на зерно	9412,9	6,6	19448,4	10,4	18564,6	10,7
ячмінь	8088,3	5,7	14519,9	7,8	6344,6	3,6
гречка	1322,4	0,9	1796,0	1,0	2217,4	1,3
горох	656,2	0,5	809,3	0,4	800,7	0,5
соняшник	25778,3	18,1	33732,5	18,1	30487,9	17,5
соя	4987,2	3,5	7246,9	3,9	5347,0	3,1
інша продукція рослинництва	2148,0	1,5	3137,5	1,7	2798,5	1,5
2. Тваринництво – всього:	67453,5	47,4	77078,2	41,4	77008,9	44,2
молоко	58182,3	40,9	66988,2	36,0	64677,9	37,1
ВРХ (у живій масі)	7948,6	5,6	8578,7	4,6	10821,1	6,2
інша продукція тваринництва	1322,6	0,9	1511,3	0,8	1509,9	0,9
3. Промислова продукція	225,9	0,2	295,7	0,2	242,3	0,1
4. Інша продукція, роботи, послуги	903,7	0,6	1182,3	0,6	969,3	0,6
Разом по господарству	142330,9	100,0	186277,1	100,0	174302,3	100,0

У досліджуваному періоді (2020-2022 рр.) виробнича спеціалізація ТОВ «Агрофірма «Перше травня» була відносно стабільною, що у цілому свідчить про позитивні тенденції в управлінні та організації виробничої і комерційної діяльності. Господарство має нехарактерну для переважної більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств спеціалізацію у сучасних умовах господарювання, обумовлену ефективним розвитком галузі молочного скотарства. Так, в останні три роки частка молока у структурі товарної продукції складала 36,0-40,9 %, що свідчить про високі показники рівня розвитку галузі у порівнянні з іншими сільськогосподарськими підприємствами регіону і України у цілому.

Промислова продукція у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» представлена пшеничним борошном і гречаною крупою, які виробляють у власному міні-млині і крупорушці внаслідок переробки виробленого у господарстві товарного зерна пшениці і гречки. Відносно невелика потужність і застарілість технологічного обладнання не дозволяють переробляти рослинну сировину і виробляти продукцію належного рівня якості і достатніх обсягів для формування гідних для постачання на споживчий ринок товарних партій, тому і частка цього виду продукції є незначною.

Стаття «Інша продукція, роботи, послуги» представлена в основному різними послугами виробничого характеру, які ТОВ «Агрофірма «Перше травня» надає мешканцям територіальної громади, а також сусіднім сільськогосподарським підприємствам. Вони в основному представлені основним (оранка) і передпосівним обробітком ґрунту; збиранням урожаю ранніх зернових колосових культур, кукурудзи на зерно і соняшнику самохідними комбайнами; наданням транспортних послуг щодо перевезення різноманітних вантажів автомобілями і тракторами.

Взагалі у 2020-2022 рр. виробничу спеціалізацію ТОВ «Агрофірма «Перше травня» можна чітко визначити як молочно-зернову з розвиненим виробництвом товарного насіння соняшнику. У структурі виробництва і реалізації зернових у

господарстві у досліджуваному періоді провідне місце займають пшениця і кукурудза. Значна частка виробленого зерна використовується для формування фуражного фонду для забезпечення тваринництва високо поживними концентрованими кормами.

У будь-якого сільськогосподарського підприємства земля є специфічним незамінним засобом виробництва та природною базою його виробничої діяльності. У сільському господарстві земля одночасно виступає як знаряддя і предмет праці. У процесі виробництва продукції рослинництва використовують різні види сільськогосподарських угідь: рілля, сіножаті, пасовища, багаторічні насадження і перелоги. Кожний з перерахованих видів сільгоспугідь характеризується специфічними природними властивостями, а також характером використання видів продукції, що з них отримують. Склад і структура основних категорій сільськогосподарських угідь у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» наведені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Склад і структура сільськогосподарських угідь у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Види сільськогосподарських угідь	2020 р.		2021 р.		2022 р.	
	га	%	га	%	га	%
Сільськогосподарські угіддя – всього	5728	100,0	5710	100,0	5710	100,0
У тому числі: рілля	5365	93,7	5347	93,6	5347	93,6
сіножаті	138	2,4	138	2,4	138	2,4
пасовища	225	3,9	225	4,0	225	4,0

Рілля – це земельні ділянки, які систематично (щороку) обробляються та на яких висівають (висаджують) різні сільськогосподарські культури (зернові, технічні, овоче-баштанні, кормові). Тобто з усіх видів сільськогосподарських угідь рілля використовується найбільш інтенсивно. Сіножаті і пасовища відносять до природних кормових угідь, які не обробляються і на яких формується природний травостій. На сіножатях ця трава скошується і висушується для отримання сіна, а на пасовищах, як правило, здійснюють випасання худоби (велика рогата худоба, вівці, коні). Іноді на пасовищах здійснюють скошування трави для отримання дешевого зеленого корму.

За 2020-2022 рр. землекористування ТОВ «Агрофірма «Перше травня» практично не змінилося як в абсолютному, так і у структурному відношенні. Певне зменшення у 2022 р. у господарському обігу сільгосппідприємства ріллі (на 18 га) відбулося внаслідок небажання чотирьох власників земельних паїв, з якими господарство раніше уклало договори оренди, подовжувати їх дію на наступні роки. У цілому в останньому році дослідження ТОВ «Агрофірма «Перше травня» обробляло 5710 га ріллі (93,6 % загальної площі сільськогосподарських угідь) та використовувало для формування кормової бази тваринництва 138 га сіножатей (2,4 %) і 225 га пасовищ (4,0 %).

Другою важливою складовою забезпечення здійснення виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства є його основні засоби (матеріально-технічна база). До них традиційно включають усі матеріально-речові елементи, які беруть участь у процесі виробництва сільськогосподарської продукції протягом тривалого періоду часу (більше одного року або одного технологічного циклу). У ТОВ «Агрофірма «Перше травня» до основних засобів відносять усі види сільськогосподарської техніки і обладнання (силові (трактори), навісні, причіпні та напівпричіпні робочі машини; самохідні комбайни і машини для хімічного захисту рослин; обладнання тваринницьких ферм, ремонтної майстерні, токового і вагового господарства тощо); автомобільну техніку загального і спеціального призначення; будівлі, споруди, передавальні пристрої тощо. Усі ці об'єкти основних засобів складають матеріальну основу виробничої діяльності господарства, мають балансову вартість та обліковуються на відповідних рахунках бухгалтерського обліку. Динаміка вартості різних груп основних засобів у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» та основні показники, що характеризують ефективність їх використання наведені у табл. 2.3.

У 2020-2022 рр. певні зміни у складі основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» були відносно незначними. Певне збільшення їх балансової вартості на 15-26 % відбулося як за рахунок переоцінки, так і за рахунок купівлі деяких

сільськогосподарських машин і знарядь та елементів обладнання тваринницьких ферм. Так, у 2021-2022 рр. господарство придбало на вторинному ринку два універсально-просапні трактори (CLAAS і CASE AG з потужністю двигуна, відповідно, 85 і 95 к.с.), один універсальний ґрунтообробний посівний агрегат, спеціальний тракторний причеп для перевезення грубих кормів у рулонах і тюках, запасні частини для обладнання тваринницьких ферм, в яких утримується велика рогата худоба.

Таблиця 2.3

Забезпеченість основними засобами та ефективність їх використання
у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Вартість основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення, тис. грн	68338	78486	86019
Індекс порівняння	1,00	1,14	1,26
Вартість основних виробничих засобів несільськогосподарського призначення, тис. грн	2114	2003	1978
Індекс порівняння	1,00	0,95	0,94
Загальна вартість основних засобів, тис. грн	70452	80489	87997
Індекс порівняння	1,00	1,14	1,25
Фондозабезпеченість (у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь), тис. грн	1193	1375	1506
Індекс порівняння	1,00	1,15	1,26
Фондоозброєність праці (у розрахунку на одного середньорічного працівника зайнятого у с.-г. виробництві), тис. грн	719	818	915
Індекс порівняння	1,00	1,14	1,27
Фондовіддача (у розрахунку на 1000 грн основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення), грн	1664	1566	1344
Індекс порівняння	1,00	0,94	0,81
Фондомісткість (у розрахунку на 1000 грн валової продукції), грн	601	639	734
Індекс порівняння	1,00	1,06	1,22

У цілому у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» фондозабезпеченість сільськогосподарського виробництва (у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь) за досліджуваний період зросла на 26 %, а фондоозброєність праці (у розрахунку на одного середньорічного працівника

зайнятого у сільськогосподарському виробництві) – на 27 %. Такі зміни у показниках фондоозброєності праці відбулися за одночасного зростання вартості основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення на 26 % та зменшення кількості працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві на оду особу.

Показники ефективності використання основних засобів у 2020-2022 рр. у господарстві мали негативні тенденції. Так, фондовіддача зменшилася на 19 %, а фондомісткість, відповідно, зросла на 22 %. Це обумовлюється зростанням вартості основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення за останні два роки на 26 % та коливаннями обсягів виробництва валової продукції (у вартісному обчисленні) як у бік збільшення, так і у бік зменшення.

Навіть найвищий рівень матеріально-технічного забезпечення не спроможний забезпечувати позитивного економічного ефекту, якщо сільськогосподарське підприємство не буде достатньо забезпечене трудовими ресурсами (забезпеченість ТОВ «Агрофірма «Перше травня» трудовими ресурсами та продуктивність праці наведені у табл. 2.4).

Протягом 2020-2022 рр. у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» кількісний та якісний склад робочої сили як у рослинництві, так і у тваринництві практично не зазнавав змін. У двох тракторно-польових бригадах господарства на постійній основі працювало 44-45 осіб, що давало змогу забезпечувати виконання практично усіх запланованих агротехнічних заходів. У молочному скотарстві 50-51 основний працівник також забезпечував виконання технологічних регламентів у повному обсязі. Зменшення кількості працівників у 2022 р. на одну-дві особи пояснюється природною плінністю трудових ресурсів, яка знаходиться у межах статистичної похибки.

У досліджуваному періоді виробництво валової продукції у середньому по господарству у розрахунку на одного середньорічного працівника було на рівні 1,2-1,3 млн грн, що свідчить про достатньо високий рівень продуктивності праці у ТОВ «Агрофірма «Перше травня».

Таблиця 2.4

Забезпеченість трудовими ресурсами та продуктивність праці
у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

П о к а з н и к и	2120 р.	2021 р.	2022 р.
Вироблено валової продукції (у постійних цінах 2016 р.), тис. грн	113706,8	122901,2	115632,9
У тому числі:			
рослинництва	76383,1	85595,3	79449,7
тваринництва	37323,8	37305,9	36183,2
Середньорічна чисельність працівників зайнятих у сільськогосподарському виробництві, чол.	95	96	94
У тому числі у:			
рослинництві	44	45	44
тваринництві	51	51	50
Вироблено валової продукції на одного середньорічного працівника (у середньому по господарству), тис. грн	1196,9	1280,2	1230,1
У тому числі у:			
рослинництві	1736,0	1902,1	1805,7
тваринництві	731,8	731,5	723,7
Відпрацьовано у сільськогосподарському виробництві – всього, люд.-год.	155275	155951	152204
У тому числі у:			
рослинництві	57257	58325	56828
тваринництві	98018	97626	95376
Норматив праці на рік, год.	2002	1994	1987
Відпрацьовано одним працівником, зайнятим у с.-г. виробництві у середньому по господарству, люд.-год.	1634	1624	1619
У тому числі у:			
рослинництві	1301	1296	1292
тваринництві	1922	1914	1908
Коефіцієнт використання робочого часу у середньому по господарству	0,82	0,81	0,81
Вироблено валової продукції на 1 люд.-год. у середньому по господарству, грн	732	788	760
У тому числі у:			
рослинництві	1334	1468	1398
тваринництві	381	382	379

Дещо низький рівень показника коефіцієнту використання робочого часу у рослинництві (на рівні 0,65) обумовлюється природною особливістю галузі з чітко вираженою сезонністю виробництва, неспівпаданням робочого періоду і періоду вирощування сільськогосподарських культур. Тобто у технологічному процесі вирощування є певні проміжки часу, коли вегетація рослин здійснюється

без участі людини. Саме це створює великі управлінські та організаційні труднощі у царині рівномірного завантаження працівників рослинництва протягом господарського і календарного року. У тваринництві сезонність технологічного процесу є менш вираженою, адже усі процеси з годівлі, напування, доїння, догляду за тваринами необхідно здійснювати щодня незалежно від пори року. Саме тому і коефіцієнт використання робочого часу тут наближається до нормативу (у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» в останні роки він знаходиться на достатньо високому рівні – 0,95-0,96).

У ТОВ «Агрофірма «Перше травня» провідною товарною галуззю не тільки тваринництва, а й усього сільськогосподарського виробництва є молочне скотарство. Іншим товарним напрямом тваринництва є вирощування й відгодівля надремонтного молодняку ВРХ на м'ясо. Проте його частка у загальній структурі товарної продукції господарства у 2020-2022 р. була на рівні 4,6-6,2 %, що не справляло суттєвого впливу на загальну економічну ефективність господарської і комерційної діяльності (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Показники розвитку тваринництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Поголів'я великої рогатої худоби (на початок року), гол.	2566	2555	2494
У тому числі корів, гол.	1026	1022	998
Валове виробництво продукції, ц:			
молоко	69604	70528	67804
приріст живої маси ВРХ	2760	2578	2613
Надій молока на 1 корову, кг	6784	6901	6794
Середньодобовий приріст живої маси ВРХ, г:	424	401	411
Вихід приплоду на корів 100, гол.	86	83	85
Витрати кормів на 1 ц продукції, ц. корм. од:			
молока	0,87	0,89	0,88
у тому концентрованих	0,49	0,50	0,48
приросту живої маси ВРХ	11,51	11,91	11,24
у тому концентрованих	6,01	6,03	5,99
Щільність поголів'я, гол.:			
на 100 га с.-г. угідь ВРХ	45	45	44
у тому числі корів	18	18	17

Поголів'я великої рогатої худоби взагалі і корів зокрема у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» протягом 2020-2022 рр. дещо зменшувалося. За два останні роки це зменшення склало, відповідно, 72 і 28 гол. (2,8 і 2,7 %).

Річний удій на одну фуражну корову у досліджуваному періоді склав 6784-6901 кг, що було на рівні середніх показників як по Харківській області, так і по України у цілому. Витрати кормів на виробництво 1 ц молока склали 0,85-0,88 ц корм. од., з них концентрованих – 0,48-0,50 ц, що свідчить про високий рівень технологічної та економічної ефективності розвитку молочного скотарства у господарстві. У той же час показники розвитку м'ясного скотарства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» були набагато гіршими – витрати кормів на 1 ц приросту живої маси ВРХ на вирощуванні і відгодівлі були на рівні 11,24-11,91 корм. од., у тому числі концентрованих – 5,99-6,03 ц. Такі великі перевитрати кормів пояснюються незбалансованістю раціонів годівлі великої рогатої худоби, що призводить до суттєвого зростання собівартості 1 ц живої маси молодняка, що йде на реалізацію.

Ефективність розвитку рослинництва у будь-якому сільськогосподарському підприємстві характеризується системою натуральних у вартісних показників. Серед натуральних показників технологічної ефективності виробництва окремих сільськогосподарських культур є урожайність, тобто збір основної і побічної продукції з 1 га зібраної площі (основні показники розвитку рослинництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» наведені у табл. 2.6).

Зміни посівних площ озимих та ярих зернових культур у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» у 2020-2022 рр. відбувалися внаслідок їх коригування за результатами обстеження стану посівів озимої пшениці навесні після перезимівлі та прийняття рішення щодо їх пересіву або підсіву ярими. Крім того, зміни у посівних площах відбувалися також під дією комплексу факторів, серед яких головними були удосконалення формування кормової бази скотарства у господарстві та тенденції змін кон'юнктури на ринках відповідних видів продукції рослинництва.

Таблиця 2.6

Виробництво продукції рослинництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

П о к а з н и к и	2020 р.	2021 р.	2022 р.
1	2	3	4
З і б р а н а п л о щ а , г а			
Зернові – всього	2618	2696	2579
У тому числі:			
озима пшениця	1309	1078	1418
кукурудза на зерно	393	505	530
ячмінь	732	935	447
гречка	74	83	79
горох	110	95	105
Соняшник	1127	1005	1138
Соя	210	195	178
Кормові – всього	1410	1451	1452
У тому числі:			
кукурудза на силос	441	376	396
кукурудза на зелений корм	423	458	452
однорічні трави на сіно	71	84	95
однорічні трави на зелений корм	102	225	201
багаторічні трави на сіно	201	176	184
багаторічні трави на зелений корм	172	132	124
В а л о в и й з б і р , ц			
Зернові – всього	103560	124286	109935
У тому числі:			
озима пшениця	50266	49696	56436
кукурудза на зерно	25584	38582	35139
ячмінь	24449	32819	15109
гречка	918	1013	1035
горох	2343	2176	2216
Соняшник	26034	26030	26060
Соя	4494	5285	4130
Кукурудза на силос	113072	120358	118958
Кукурудза на зелений корм	105369	144911	130673
Однорічні трави на сіно	2783	3562	3781
Однорічні трави на зелений корм	11812	29093	24844
Багаторічні трави на сіно	8462	7603	7746
Багаторічні трави на зелений корм	25525	21965	18588

Продовження табл. 2.6

У р о ж а й н і с т ь , ц / г а			
Зернові – у середньому	39,6	46,2	42,6
У тому числі:			
озима пшениця	38,4	46,1	39,8
кукурудза на зерно	65,1	76,4	66,3
ячмінь	33,4	35,1	33,8
гречка	12,4	12,2	13,1
горох	21,3	22,9	21,1
Соняшник	23,1	25,9	22,9
Соя	21,4	27,1	23,2
Кукурудза на силос	256,4	320,1	300,4
Кукурудза на зелений корм	249,1	316,4	289,1
Однорічні трави на сіно	39,2	42,4	39,8
Однорічні трави на зелений корм	115,8	129,3	123,6
Багаторічні трави на сіно	42,1	43,2	42,1
Багаторічні трави на зелений корм	148,4	166,4	149,9

Основним показником, що визначає технологічну ефективність вирощування будь-якої сільськогосподарської культури є урожайність. У ній у кінцевому підсумку уособлюються усі техніко-технологічні та організаційно-економічні фактори ведення галузі. У досліджуваному періоді у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» урожайність практично усіх зернових, технічних і кормових сільськогосподарських культур була на рівні середньої по району, хоча для сучасних умов господарювання такі показники є все ж таки заниженими. Покращити ситуацію можна за рахунок планомірної інтенсифікації галузі, яка передбачає науково обґрунтоване використання у чітко визначених пропорціях для отримання запрограмованого урожаю із заданими якісними характеристиками усіх складових, що сприяють підвищенню продуктивності рослин. Тільки комплексне узгоджене поєднання усіх факторів у єдиному технологічному процесі дасть змогу забезпечити виведення галузі на новий, якісно більш досконалий, рівень розвитку.

У господарській практиці для оцінки діяльності сільськогосподарського підприємства також використовують систему показників ефективності використання землі як основного засобу виробництва у галузі (табл. 2.7)

Таблиця 2.7

Ефективність використання землі у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Вироблено валової продукції (у постійних цінах 2016 р.), тис. грн	113706,9	122901,2	115632,9
У тому числі:			
рослинництва	76383,1	85595,3	79449,7
тваринництва	37323,8	37305,9	36183,2
Вартість товарної продукції, тис. грн	142330,9	186277,1	174302,3
У тому числі:			
рослинництва	73747,8	107720,9	96081,8
тваринництва	67453,5	77078,2	77008,9
промислової продукції	225,9	295,7	242,3
іншої продукції та послуг	903,7	1182,3	969,3
Прибуток (+), збиток (–), тис.грн	22925,8	55003,6	30250,8
Одержано на 100 га с.-г. угідь, тис. грн			
валової продукції	1985,1	2152,4	2025,1
товарної продукції	2484,8	3262,3	3052,6
прибутку	400,2	963,3	529,8
Одержано на 100 га с.-г. угідь, ц:			
молока	1215	1235	1187
приросту ж/м ВРХ	48	45	46
Одержано на 100 га ріллі, ц:			
зерна	1930	2324	2056
соняшнику	485	487	487
сої	84	99	77
Рівень розораності с.-г. угідь, %	93,7	93,6	93,6
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	19,2	41,9	21,0

У 2020-2022 рр. ТОВ «Агрофірма «Перше травня» спрацювало з прибутком, який склав, відповідно, 22,9, 55,0 та 30,3 млн грн за рівня рентабельності операційної діяльності 19,2, 41,9 та 21,0 %. Відносні показники виробництва основних видів продукції рослинництва у розрахунку на 100 га ріллі склали: зерна – 1930-2324 ц, соняшнику – 485-487 ц, сої – 77-99 ц. Виробництво продукції

скотарства у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь було на рівні: молока – 1187-1235 ц, приросту живої маси великої рогатої худоби – 45-48 ц.

У 2022 р. ТОВ «Агрофірма «Перше травня» найбільші надходження прибутку отримало від реалізації товарного олійного насіння соняшнику (9,6 млн грн за рівня рентабельності 46,1 %), молока (8,8 млн грн за рівня рентабельності 15,8 %) та зерна озимої пшениці (6,4 млн грн за рівня рентабельності 27,9 %) (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Економічна ефективність реалізації основних видів продукції
у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» у 2022 р.

Галузі та види продукції	Реалізовано		Повна собівартість, тис. грн	Прибуток (+), збиток (-), тис. грн	Рівень рентабельності (збитковості), %
	кількість, ц	виручка тис. грн			
1. Рослинництво – всього	×	96081,8	72729,6	23352,2	32,1
У тому числі:					
зернові – всього	89425	57448,4	45868,6	11579,8	25,2
озима пшениця	47971	29521,1	23081,4	6439,7	27,9
кукурудза на зерно	28111	18564,6	15204,4	3360,2	22,1
ячмінь	11332	6344,6	5331,6	1013,0	19,0
гречка	1014	2217,4	1538,8	678,6	44,1
горох	997	800,7	712,4	88,3	12,4
соняшник	23454	30487,9	20867,8	9620,1	46,1
соя	4047	5347,0	3557,6	1789,4	50,3
інша продукція рослинництва	×	2798,5	2435,6	362,9	14,9
2. Тваринництво – всього	×	77008,9	69949,7	7059,2	10,1
У тому числі:					
молоко	64414	64677,9	55853,1	8824,8	15,8
жива маса ВРХ	2352	10821,1	12713,9	-1892,8	-14,9
інша продукція тваринництва	×	1509,9	1382,7	127,2	9,2
3. Промислова продукція	×	242,3	208,7	33,6	16,1
4. Інша продукція, роботи і послуги	×	969,3	920,5	48,8	5,3
Разом по господарству	×	174302,3	144051,5	30250,8	21,0

Негативно впливає на результативні показники економічної ефективності операційної діяльності ТОВ «Агрофірма «Перше травня» збитковість реалізації

живої маси великої рогатої худоби. У звітному році сільськогосподарське підприємство отримало від цього виробничого напрямку тваринництва 1,9 млн грн збитку за рівня збитковості -14,9 %. У цілому у 2022 р. господарство отримало 33,6 млн грн прибутку за сукупного рівня рентабельності 16,1 %.

У процесі аналізу економічної ефективності виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства велике значення відводиться дослідженню тенденцій змін собівартості 1 ц продукції, що ним виробляється. Безпосередньо у собівартості концентрується вартість усіх витрачених у технологічному процесі основних і оборотних засобів, а також витрати на оплату праці (динаміка виробничої собівартості 1 ц сільськогосподарської продукції у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» наведена у табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Виробнича собівартості 1 ц основних видів сільськогосподарської продукції у ТОВ «Агрофірма «Перше травня», грн

В и д п р о д у к ц і ї	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Пшениця	389,9	499,1	481,1
Індекс порівняння	1,00	1,28	1,23
Кукурудза на зерно	379,8	520,0	539,4
Індекс порівняння	1,00	1,37	1,42
Ячмінь	379,4	520,2	489,8
Індекс порівняння	1,00	1,37	1,29
Гречка	1236,8	1522,3	2023,4
Індекс порівняння	1,00	1,23	1,64
Горох	529,0	702,5	682,5
Індекс порівняння	1,00	1,33	1,29
Соняшник	751,1	989,7	901,1
Індекс порівняння	1,00	1,32	1,20
Соя	962,5	1189,3	1122,9
Індекс порівняння	1,00	1,24	1,17
Молоко	747,9	849,8	853,5
Індекс порівняння	1,00	1,14	1,14
Жива маса великої рогатої худоби	2719,9	3142,8	3911,2
індекс порівняння	1,00	1,16	1,44

У 2020-2022 рр. у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» спостерігалось стійке зростання виробничої собівартості 1 ц усіх без винятку видів продукції рослинництва і тваринництва в інтервалі від 14 до 64 %, що у принципі відображає загальні тенденції розвитку економіки України. Серед головних факторів збільшення виробничих витрат у галузі науковці і фахівці-практики сьогодні зазначають безперервне зростання вартості матеріально-технічних ресурсів, що використовуються у технологічному процесі (перш за все, паливно-мастильних матеріалів, продукції тракторного і сільськогосподарського машинобудування, хімічної промисловості, збільшення мінімальної заробітної плати тощо), поглиблення інфляційних процесів, недосконалість податкової та кредитно-фінансової політики держави тощо [37, 38].

Загальна економічна ефективність комерційної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання у ринкових умовах визначається сферою обігу продукції, тобто у значній мірі обумовлюється каналами її реалізації. У перерозподілі продукції рослинництва (зернових, насіння олійних культур) у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» протягом останніх двох-трьох десятиліть переважають комерційні зв'язки з різними оптово-посередницькими структурами, які зосереджують свою діяльність на формуванні великих оптових партій сільськогосподарської сировини для подальшої їх реалізації на зовнішньому ринку. Як правило, такі структури представлені дочірніми регіональними підрозділами крупних агробізнесових транснаціональних компаній (корпорацій), які мають розгалужену логістичну інфраструктуру: у різних регіонах України – сучасні сховища із добре обладнаними сучасними лабораторіями для визначення усіх якісних характеристик рослинної сировини, ефективними системами її сушіння, доробки і тривалого зберігання; спеціалізований автомобільний, річковий і морський транспорт, а також вагони-зерновози для транспортування залізницею; припортові елеватори великої місткості тощо. Вони пропонують сільським товаровиробникам увесь комплекс із кваліфікованого і швидкого документального оформлення і сертифікації продукції, дуже часто у разі гострої

виробничої потреби здійснюють товарне і фінансове кредитування господарств та надають інші послуги (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Маркетингові канали реалізації сільськогосподарської продукції
у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» у 2022 р., ц

В и д и п р о д у к ц і ї	Реалізовано – всього	У т о м у ч и с л і			
		комерційним структурам	переробним підприємствам	працівникам в рахунок оплати праці	орендодавцям в рахунок орендної плати за земельні паї
Зерно – всього	89425	67712	18779	251	2683
Індекс порівняння	1,00	0,76	0,21	-	0,03
Насіння соняшнику	23454	15426	6567	54	1407
Індекс порівняння	1,00	0,66	0,28	-	0,06
Соя	4047	4047			
Індекс порівняння	1,00	1,00			
Молоко	64414		64414		
Індекс порівняння	1,00		1,00		
Жива маса ВРХ	2352	329	2023		
Індекс порівняння	1,00	0,14	0,86		

У 2022 р. ТОВ «Агрофірма «Перше травня» 18,8 тис. ц товарного зерна озимої пшениці третього класу (21 %) реалізувало ТОВ «ДиканькаМлин» (юридична адреса: вул. Бузкова, 21, смт Диканька, Полтавська область, 38500, Україна), яке виробляє борошномельну продукцію під торгівельною маркою «Диканське». 6,6 тис. ц товарного насіння соняшнику (28 %) ТОВ «Агрофірма «Перше травня» реалізувало на ПрАТ «Полтавський олійноекстракційний завод – КЕРНЕЛ груп» (юридична адреса: вул. Маршала Бірюзова, 17, м. Полтава, 36007, Україна), який виробляє високо якісну соняшникову олію під торгівельною маркою «Щедрий Дар», «Любонька» і «Чумак». Господарство вже багато років плідно співпрацює з даними переробними підприємствами, які пропонують за сировину прийнятні закупівельні ціни.

Певні обсяги зерна (пшениця, кукурудза, ячмінь) і насіння соняшнику менеджмент ТОВ «Агрофірма «Перше травня» використовує для виплати своїм працівникам у рахунок натуральної частки оплати праці. Ця продукція рослинництва використовується працівниками сільгосппідприємства для забезпечення власних потреб і формування фуражної складової кормової бази тваринництва в особистому господарстві. Також за бажанням орендодавців земельних паїв ТОВ «Агрофірма «Перше травня» видає зерно і насіння соняшнику в якості часткового погашення орендної плати. При цьому ціни реалізації, як правило, встановлюються господарством на рівні виробничої собівартості, що не приносить для нього економічної вигоди, а скоріше має значення певної соціальної підтримки. Проте в останні роки обсяги перерозподілу продукції за цими каналами є незначними і не справляють вплив на загальні показники економічної ефективності її реалізації.

Усе товарне молоко (64,4 тис. ц) ТОВ «Агрофірма «Перше травня» у 2022 р. реалізувало на ТОВ «Оржицький молокозавод» (юридична адреса: вул. Миру, 24, с. Заріг, Лубенський район, Полтавська область, 37740, Україна), яке виробляє широкий асортимент молочної продукції під торговою маркою «ЗароГ». Практично всі товарні обсяги живої маси великої рогатої худоби (2,0 тис. ц або 86 %) реалізувало ТОВ «Глобинський м'ясокомбінат» (юридична адреса: вул. Володимирська, 228, м. Глобине, Кременчуцький район, Полтавська область, 39000, Україна), продукція якого відома під торгівельною маркою «Глобино». Решта м'ясної сировини (0,3 тис. ц або 14 %) невеликими партіями була реалізована різним комерційно-посередницьким структурам та у власній фірмовій роздрібній мережі. ТОВ «Агрофірма «Перше травня» співпрацює з даними переробниками тваринницької сировини вже протягом 10 років, що свідчить про взаємну вигоду такого співробітництва.

2.3. Управління удосконаленням системи ведення господарства

Система ведення господарства ТОВ «Агрофірма «Перше травня» складається з чітко визначених компонентів, кожний з яких має відповідне організаційно-економічне обґрунтування (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Складові елементи системи ведення господарства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Удосконалення системи ведення господарства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» може відбуватися трьома основними шляхами:

1. Повністю зберігається склад усіх основних, додаткових і підсобних промислових галузей, проте удосконалюється їх якісне наповнення на новій техніко-технологічній основі – впроваджуються у виробництво сучасні інноваційні машини і технологічні комплекси, високо продуктивні сорти (гібриди) сільськогосподарських культур і породи тварин, якісних змін зазнають як окремі елементи, так і у цілому технології виробництва продукції у рослинництві і тваринництві.

2. Зазнає змін кількісний склад різних за економічним змістом галузей та (або) їх окремих елементів без змін їх змістовного наповнення – змінюється напрямок виробничої спеціалізації, пропорції в основних і оборотних засобах, у кількісно-якісному складі робочої сили, структурі посівних площ та поголів'я тварин тощо.

3. Одночасних змін зазнають як кількісний склад галузей та окремі елементи виробництва, так і їх якісні характеристики – змінюється виробничий напрям та рівень спеціалізації господарства, відбуваються певні структурні зрушення у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції, якісних змін зазнають технології виробництва в окремих галузях та їхнє технічне забезпечення.

Опрацьовуючи напрями удосконалення системи ведення господарства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня», необхідно обґрунтувати його раціональну організаційну структуру і структуру управління.

Організаційна структура ТОВ «Агрофірма «Перше травня» являє собою обґрунтовану сукупність основних виробничих, обслуговуючих та допоміжних підрозділів, які організовують свою діяльність на основі процесів поділу і кооперації праці (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Удосконалена організаційна структура ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Вважаємо за доцільне зберегти у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» двоступеневу організаційну структуру, за якої у господарстві є єдиний територіально розташований господарський центр у с. Кунцеве, де розташовані усі основні виробничі та інфраструктурні об'єкти та проживає основна частка працівників господарства. Основні галузі рослинництва і тваринництва поділяються на окремі комплексні виробничі бригади. У рослинництві – це дві тракторно-польові бригади, а у тваринництві – дві молочно-товарні ферми, ферма з вирощування ремонтного молодняку великої рогатої худоби (телиць) і ферма з вирощування та відгодівлі надремонтного молодняку ВРХ (бички).

Доцільним є збереження у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» усіх наявних допоміжних та обслуговуючих підрозділів, основне призначення яких полягає у створенні найбільш сприятливих умов для розвитку і функціонування головних і додаткових галузей господарства. Необхідно вести постійну роботу щодо удосконалення їх техніко-технологічного рівня з метою забезпечення відповідності сучасним тенденціям розвитку основного виробництва.

У сегменті підсобних промислових підрозділів ТОВ «Агрофірма «Перше травня» вважаємо за доцільне додатково організувати цех з переробки насіння соняшнику на олію. До цього спонукають достатньо великі обсяги виробництва цього виду олійної сировини у господарстві (у 2020-2022 рр. тут щороку вироблялося 2,6 тис. т соняшнику); беззаперечні маркетингові переваги, які об'єктивно з'являються у випадку диверсифікації асортименту продукції, з якою сільськогосподарське підприємство виходить на ринок; можливість суттєво підсилити кормову базу тваринництва за рахунок побічної продукції олійного виробництва (макуха з високим вмісту білка), яка буде залишатися у господарстві; часткове вирішення проблеми зайнятості сільського населення, яке вивільняється внаслідок вивільнення з основних галузей.

Усі наявні у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» виробничі та обслуговуючі (допоміжні) структурні підрозділи виступають як безпосередні об'єкти процесів управління у ньому. Відповідно до цього їх розглядають як складові єдиної

системи, які знаходяться у тісному діалектичному взаємозв'язку. Структура управління сільськогосподарського підприємства являє собою упорядковану, чітко визначену сукупність структурних елементів, які перебувають у сталих взаємозв'язках між собою (рис. 2.3).

Елементи структури управління ТОВ «Агрофірма «Перше травня» складаються з окремих працівників, служб та інших складових апарату управління. Всю сукупність зв'язків, що виникають і підтримуються між ними, умовно поділяють на вертикальні і горизонтальні. Перші з них обумовлюються ієрархією управління у господарстві (наявністю двох і більше рівнів управління), тобто вони є відображенням підпорядкування (субординації). Горизонтальні зв'язки у системі управління, як правило, мають погоджувальний координаційний характер і є однорівневими. За своєю управлінською природою усі наявні зв'язки у межах сільськогосподарського підприємства мають лінійне і функціональне підпорядкування.

У ТОВ «Агрофірма «Перше травня» впроваджена і вже тривалий час функціонує трьох ступенева лінійно-функціональна структура управління. За такої структури чітко простежуються такі рівні управління господарством: директор (здійснює загальне керівництво операційною та іншою діяльністю) – керівники головних структуроформуючих галузей (визначальних напрямків діяльності) – керівники первинних виробничих (допоміжних, обслуговуючих, підсобних промислових) підрозділів. Управління операційною та іншою діяльністю у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» здійснює директор, який має у підпорядкуванні двох заступників (з виробництва і комерційних питань).

Поглиблення спеціалізації та оптимальне науково обґрунтоване поєднання усіх наявних у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» галузей у сучасних умовах господарювання є визначальними факторами ефективного управління та раціональної організації усіх напрямів його діяльності.

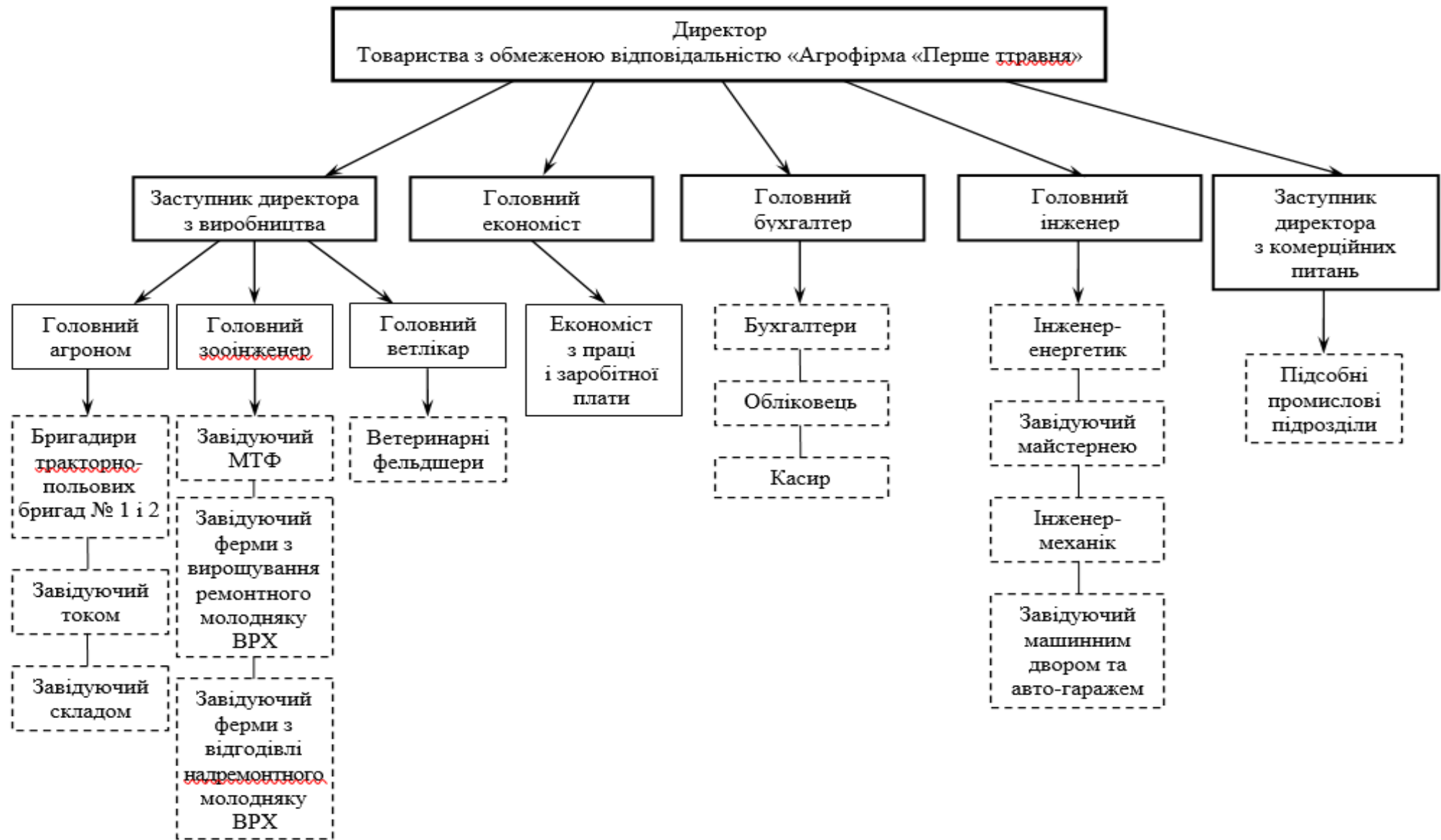

Рис. 2.3. Удосконалена структура управління ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Виробнича структура ТОВ «Агрофірма «Перше травня» являє собою закономірний стійкий взаємозв'язок і співвідношення усіх галузей і елементів виробництва. У спеціальній літературі виробнича структура іноді називається галузевою структурою або виробничим напрямком.

Система ведення господарства для ТОВ «Агрофірма «Перше травня» розробляється з урахуванням його специфічних ґрунтово-кліматичних, техніко-технологічних та організаційно-економічних умов. При цьому використовуються рекомендації регіональних (зональних) науково-дослідних установ, а також досвід передових господарств регіону та їх первинних виробничих підрозділів. Для розрахунку кількісних параметрів застосовуються норми і нормативи, що використовуються у плануванні сільськогосподарського виробництва (загальна методологічну схему і послідовність обґрунтування системи ведення господарства для ТОВ «Агрофірма «Перше травня» наведена на рис. 2.4).

Система рослинництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» являє собою склад і співвідношення таких галузей, як рільництво, овочівництво відкритого і захищеного ґрунту, плодівництво, польове кормовиробництво, луківництво тощо, а також науково обґрунтований комплекс технологічних, технічних, управлінських, організаційних, економічних та інших заходів щодо їх оптимального ведення (рис. 2.5).

Технологічною основою рослинництва у будь-якому сільськогосподарському підприємстві є система землеробства. Вона являє собою складний комплекс взаємопов'язаних агротехнічних, меліоративних та організаційно-економічних заходів, спрямованих на раціональне використання земельних ресурсів, збереження і підвищення їх родючості, забезпечення збільшення врожайності сільськогосподарських культур за мінімальних витрат матеріально-технічних і трудових ресурсів.

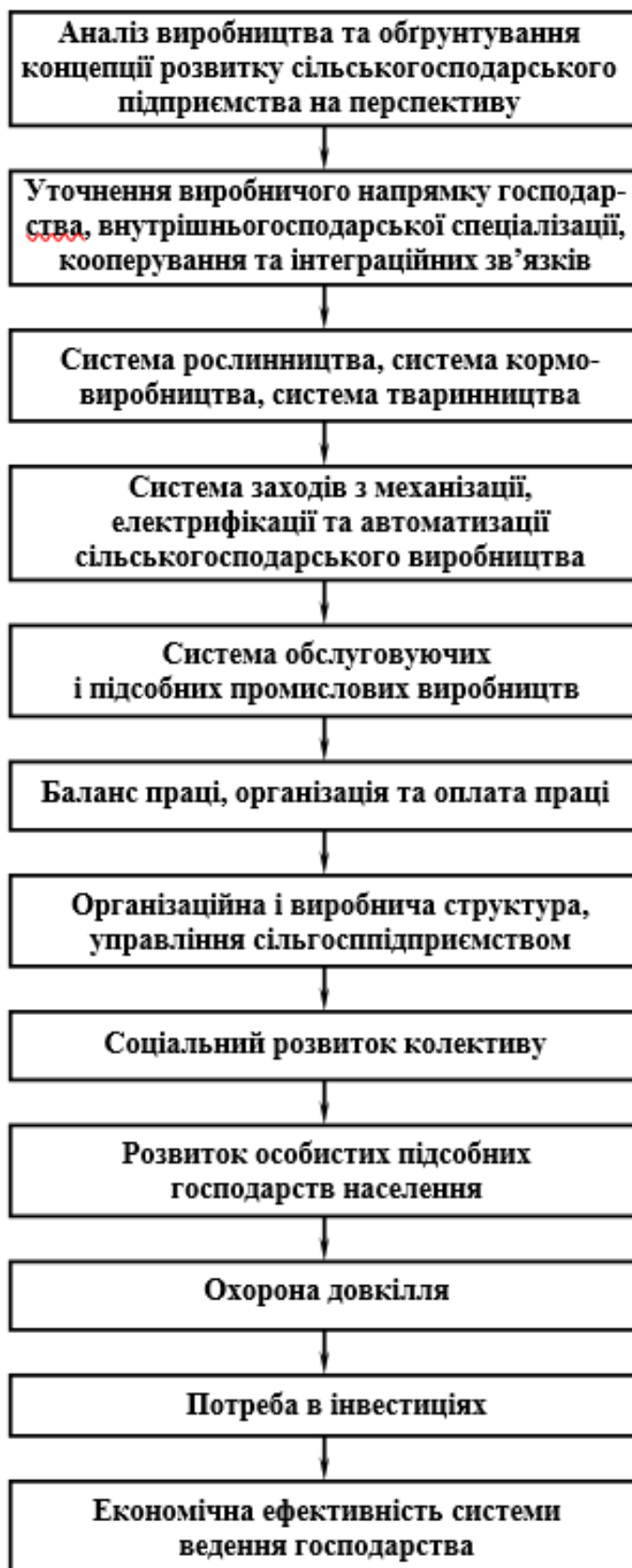

Рис. 2.4. Методологічна схема обґрунтування системи ведення господарства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Система землеробства бере свій початок і безперервно змінюється відповідно до змін природних, а також соціально-економічних умов розвитку сільськогосподарського виробництва і суспільства у цілому. Саме тенденції розвитку продуктивних сил протягом тривалого історичного періоду були визначальним фактором, який безпосередньо і у вирішальній мірі впливав на еволюцію систем землеробства. Відповідно до розвитку суспільства та перманентного удосконаленням засобів виробництва у галузі поліпшувались і системи землеробства, що виявлялося у досягненні на кожному наступному етапі розвитку максимальної інтенсивності ведення.

Рис. 2.5. Складові елементи системи рослинництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Головною особливістю систем землеробства є чітко виражена їх зональність, тобто обумовленість конкретними ґрунтово-кліматичними умовами сільськогосподарського підприємства. Не існує у принципі універсальної та однаково ефективної системи землеробства для різних природних і господарських умов. Системи землеробства безперервно удосконалюються відповідно до

розвитку продуктивних сил і виробничих відносин в аграрній сфері, що безпосередньо знаходить відображення в удосконаленні технологій, їх технічному забезпеченні, організації виробництва і праці тощо.

Основними складовими елементами системи землеробства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» є окремі системи сівозмін, застосування органічних і мінеральних добрив, насінництва, боротьби зі шкочинними факторами (шкідники, хвороби, бур'яни), обробітку ґрунту, догляду за рослинами, збирання урожаю основної і побічної продукції, меліорації та агролісомеліорації.

Економічну оцінку системи землеробства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» проводять у двох напрямках (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Економічна оцінка системи землеробства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Головна вимога до обох напрямів економічної оцінки системи землеробства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» полягає у її суворій зональності у розробці та безпосередньо оцінці, повному виконанні запланованих обсягів виробництва і

реалізації продукції. Найбільш економічно ефективною вважається така система землеробства, яка забезпечує виробництво максимальної кількості продукції високої якості за найменших витрат живої та уречевленої праці на її одиницю, що дозволяє отримувати максимальний прибуток на одиницю земельних угідь, що використовуються у господарському обігу.

Система тваринництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» являє собою склад і співвідношення наявних у господарстві галузей тваринництва, а також комплекс організаційно-економічних і техніко-технологічних принципів побудови і ведення виробництва у кожній з них, що створює необхідні умови для отримання максимальних обсягів тваринницької продукції високої якості за найменших витрат живої праці і матеріально-технічних ресурсів на виробництво її одиниці (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Складові елементи системи тваринництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня»

Вирішальний вплив на удосконалення системи тваринництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» справляє система кормовиробництва, а також забезпеченість господарств робочою силою та інші організаційно-економічні умови.

В умовах інтенсифікації виробництва і поступового переведення його на промислову основу у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» окремі елементи системи тваринництва набувають нового змісту. Суттєво зростає роль племінної роботи, оскільки саме породний та якісний склад стада повинен забезпечувати вимоги промислового виробництва. Основні виробничі та допоміжні будівлі і споруди у складі тваринницьких ферм повинні забезпечувати застосування сучасного інноваційного обладнання, утримання великої рогатої худоби у сприятливих санітарно-гігієнічних умовах, здійснення процесу виробництва з мінімальним застосуванням ручної праці.

До основних результативних показників економічної ефективності системи тваринництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» відносять:

- виробництво продукції скотарства (молока і приросту живої маси ВРХ) на 100 га сільськогосподарських угідь;
- продуктивність тварин;
- собівартість одиниці продукції;
- витрати кормів на одиницю продукції;
- витрати праці на одиницю продукції;
- рівень рентабельності окремих видів продукції і галузі в цілому.

Вибір системи тваринництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» залежить від конкретних природних, техніко-технологічних та соціально-економічних умов, що склалися у ньому на даний момент часу. При цьому систему тваринництва слід розглядати як елемент загальної системи ведення господарства у цілому по сільськогосподарському підприємству.

Висновки за розділом 2.

Результати виробничої і комерційної діяльності ТОВ «Агрофірма «Перше травня» у 2020-2022 рр. можна вважати задовільними. Достатній рівень забезпеченості і збалансованість за усіма основними кількісно-якісними параметрами матеріально-технічної бази, високий рівень трудової і технологічної дисципліни, виважена стратегія розвитку на перспективу дають змогу менеджменту господарства одержувати високі показники ефективності господарювання у сучасних складних умовах розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні. Прибутковість діяльності дозволяє здійснювати планомірне оновлення матеріально-технічної бази і розширювати виробництво на сучасній інноваційній основі.

Сучасні тенденції розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у вітчизняному аграрному виробництві вимагають постійного підвищення конкурентоспроможності господарювання. Одним із визначальних факторів такого прогресивного розвитку є удосконалення системи ведення господарства. На практиці ці процеси передбачають якісне удосконалення усіх складових забезпечення виробничої і комерційної діяльності ТОВ «Агрофірма «Перше травня», які забезпечують отримання найбільшої економічної вигоди для господарства. При цьому опрацювання відповідних заходів необхідно здійснювати з обов'язковим урахуванням сукупності усіх агротехнічних, управлінських, організаційних та техніко-технологічних вимог, які є специфічними для сільськогосподарського підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. У сільськогосподарських підприємствах, як у первинній виробничій ланці вітчизняного аграрного виробництва, удосконалення системи ведення господарства виступає є одним з визначальних факторів, який визначає ефективність його виробничої і комерційної діяльності. За своєю природою сільгосппідприємства є багатогалузевими суб'єктами господарювання, які одночасно виробляють широкий асортимент продукції, використовують широку номенклатуру засобів виробництва і трудові ресурси різних професій і кваліфікації. Саме тому визначання змісту конкретних управлінських, організаційних, технологічних і технічних заходів у кожному окремому господарстві є складним методичним і прикладним завданням, при вирішенні якого необхідно враховувати всю сукупність факторів і обмежень як зовнішнього, так і внутрішнього середовища його функціонування.

2. Управління процесами удосконалення системи ведення господарства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» та вибір оптимального варіанта застосування відповідних заходів передбачає застосування методичного підходу, який передбачає послідовне обґрунтування емпіричних узагальнень та виконання відповідних економічних розрахунків з урахуванням усіх наявних ґрунтово-кліматичних, матеріально-технічних, трудових, ринкових, екологічних, соціальних та інших умов ведення виробничої діяльності.

3. Сучасний рівень розвитку ТОВ «Агрофірма «Перше травня» характеризується стабільною динамікою розвитку його операційної діяльності у 2020-2022 рр., що дозволяє отримувати позитивні результати економічної ефективності господарювання. У 2022 р. від реалізації сільськогосподарської продукції господарство тримало 30,3 млн грн прибутку за середнього рівня рентабельності 21,0 %. Проте аналіз резервів збільшення економічної ефективності виробничої і комерційної діяльності свідчить про можливості її зростання за рахунок розробки і впровадження управлінських заходів щодо

удосконалення системи ведення господарства, що дозволить без залучення великих обсягів інвестиційних ресурсів вивести виробничі і комерційні процеси на якісно новий рівень розвитку.

4. Удосконалення системи ведення господарства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» передбачає формування оптимальної організаційної структури і структури управління. Опрацьована організаційна структура господарства являє собою обґрунтовану сукупність основних виробничих, обслуговуючих та допоміжних підрозділів, які організовують свою діяльність на основі процесів поділу і кооперації праці. При цьому усі ці наявні у сільгосппідприємстві підрозділи виступають як безпосередні об'єкти процесів управління. Відповідно до цього їх розглядають як складові єдиної системи, які знаходяться у тісному діалектичному взаємозв'язку. Структура управління ТОВ «Агрофірма «Перше травня» являє собою упорядковану, чітко визначену сукупність структурних елементів, які перебувають у сталих взаємозв'язках між собою.

5. Удосконалення системи рослинництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» передбачає упорядкування співвідношення рілництва, польового кормовиробництва і лукопасовищного господарства відповідно до забезпечення внутрішньогосподарських потреб у формуванні кормової бази тваринництва і створення товарних партій високо якісної рослинницької продукції для реалізації на ринку. Відповідно до наявних ґрунтово-кліматичних та організаційно-економічних умов, у господарстві необхідно розвивати просапну систему землеробства з високою питомою вагою зернових культур і достатніми, відповідно до агротехнічних норм і планових потреб, посівними площами технічних і кормових культур. При цьому необхідно постійно здійснювати комплекс технологічних, технічних та економічних заходів щодо вирощування кожної сільськогосподарської культури на сучасній інноваційній основі.

6. Удосконалення системи тваринництва у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» передбачає науково обґрунтоване опрацювання і впровадження

комплексу техніко-технологічних та організаційно-економічних заходів щодо ведення скотарства на сучасній інноваційній основі, з використання новітніх досягнень аграрної науки і передового вітчизняного та іноземного досвіду. Відповідно до наявних погодно-кліматичних та організаційно-економічних умов, у господарстві необхідно розвивати різні форми найбільш інтенсивної стійлової системи утримання і годівлі великої рогатої худоби. Відповідно до пори року при утриманні молочного стада і надремонтного молодняку (бичків) доцільно використовувати стійлово-табірну, а при утриманні ремонтного молодняку високих породних характеристик – стійлово-пасовищну систему утримання ВРХ.

7. З метою створення найбільш раціональної організаційної структури господарства, забезпечення вищого рівня його конкурентоспроможності на ринку, розширення асортименту продукції з більшою доданою вартістю, підсилення кормової бази для тваринництва, кращого використання трудових ресурсів та забезпечення регіонального ринку більш дешевими продуктами харчування у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» доцільно додатково до цеху з переробки зерна пшениці на борошно та крупорушки з виробництва гречаної крупи додатково створити цех з переробки насіння соняшнику на олію.

8. Для оцінки результатів впровадження заходів з удосконалення системи господарства у ТОВ «Агрофірма «Перше травня» слід опрацьовувати та постійно удосконалювати систему натуральних і вартісних показників їх ефективності як методологічної основи для подальшої роботи у напрямі підвищення загальної результативності виробничої і комерційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Духницький Б. В. Потенціал розвитку агропродовольчого ринку України. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 27-34.
2. Dukhnytskyi B. V. Actual problems in food supplying to the world's population. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 91-97. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006091>
3. Dukhnytskyi B. V. Food supplying in Ukraine and the world under COVID-19 pandemic. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 111-120. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202108111>
4. Пугачов М. І., Пугачов В. М. Сучасні виклики продовольчого забезпечення країни. *Економіка АПК*. 2021. № 12. С. 6-14. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202112006>
5. Азізов С.П., Канінський П.К. Організація аграрного виробництва і бізнесу : підручник. Київ : Фенікс, 2006. 790 с.
6. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. 2-ге вид., доп. і переробл. Київ : КНЕУ, 2004. 624 с.
7. Березівський П.С., Михалюк Н.І. Організація виробництва в аграрних формуваннях : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 560 с.
8. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві : підручник. 2-е вид., перероб. та доп. Київ : КНЕУ, 2004. 495 с.
9. Петров В.М. Організація виробництва та планування діяльності на підприємствах АПК : навч. посібник. Харків : Майдан, 2016. 362 с.
10. Сало І. А., Попова О. П., Коцюбинська Л. М. Місткість та насиченість продовольчого ринку в Україні. *Економіка АПК*. 2023. Том 30 (№ 1). С. 10-19.
11. Черемісіна С.Г., Сало І.А. Моніторинг сукупного рівня економічної ефективності сільськогосподарських підприємств України: фактори впливу та перспективи зростання. *Економіка АПК*. 2023. Том 30 (№ 2). С. 24-37.

12. Коваленко Ю.С. Сільськогосподарське підприємство в ринковому середовищі. Київ : ІАЕ УААН, 2000. 204 с.

13. Месель-Веселяк В.Я., Саблук П.Т., Малік М.Й. Розвиток форм господарювання на селі / за ред. П.Т. Саблука і В.Я. Месель-Веселяка. Київ : Урожай, 1993. 376 с.

14. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991р. № 698-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.)

15. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.)

16. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.)

17. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.)

18. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.)

19. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 р. № 469/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр#Text> (дата звернення: 11.03.2024 р.)

20. Коваль П.В. Особливості управління аграрним підприємством за концепцією ощадного виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 5. С. 91-96.

21. Коваль П.В. Управління економічним зростанням аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 56-62.

22. Данько Ю. І. Формування конкурентної галузевої структури підприємства з врахуванням кон'юнктури на ринку агропродовольчої продукції. *Механізм регулювання економіки*. 2016. № 2. С. 51-59.

23. Богданович О. А. Дослідження виробництва валової продукції та галузевої структури сільського господарства в Україні та по регіонах. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Серія: Економічні науки*. Харків : ХНТУСГ, 2015. Вип. 161. С. 110-118.

24. Народне господарство Української РСР у 1990 році : стат. щорічник / від. за випуск В.В. Самченко. Київ : Техніка. 1991. 496 с.

25. Богданович О. А. Споживання основних продовольчих продуктів в Україні. *Вісник ХНЕУ імені Семена Кузнеця. Серія: Фізичні та комп'ютерні технології*. Харків : ХНЕУ, 2016. Вип. 14. С. 72-76.

26. Сільське господарство України за 2010 рік : стат. щорічник / від. за випуск О.М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики. 2011. 384 с.

27. Сільське господарство України за 2022 рік : стат. щорічник / від. за випуск О.М. Прокопенко. Київ : Державна служба статистики. 2023. 163 с.

28. Економічні, екологічні та соціальні аспекти використання земельних ресурсів в Україні : кол. монографія / за ред. О.В. Ульянченка. Харків : Смугаста типографія, 2015. 320 с.

29. Богданович О. А. Аналіз тенденцій зміни обсягу продукції сільськогосподарського виробництва. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Серія: Економічні науки*. Харків : ХНТУСГ, 2016. Вип. 174. С. 188-198.

30. Богданович О. А. Динаміка зміни структури виробництва продукції сільського господарства. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Серія: Економічні науки*. Харків : ХНТУСГ, 2016. Вип. 172. С. 76-86.

31. Петров В.М. Забезпечення сільськогосподарських підприємств України збиральною технікою. *Вісник Харківського національного аграрного університету. Серія «Економічні науки»*. Харків : ХНАУ, 2019. № 2. С. 150-166.

32. Петров В.М., Захарчук О.В., Навроцький Я.Ф. Сучасні тенденції формування ринку кормозбиральної техніки. *Економіка АПК*. 2021. № 7. С. 38-49.
33. Петров В.М. Формування ринку зернозбиральних комбайнів в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 4. С. 43-53.
34. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки : Указ Президента України від 03.12.1999 р. № 1529/99. *Урядовий кур'єр*. 1999. № 230. С. 1.
35. Павлик В.П. Системний підхід до управління сільськогосподарськими підприємствами. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 66-73.
36. Россоха В.В. Управління господарською діяльністю аграрних підприємств та її збутова політика. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 71-78.
37. Павленчик Н. Ф. Економічний розвиток аграрних підприємств на засадах диверсифікації їх діяльності. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 57-66.
38. Патица Н.І. Тенденції та перспективи розвитку світових сільськогосподарських ринків як орієнтири для посилення українських позицій. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 70-79.

Додатки

Додаток А

Додаток Б

**Міністерство освіти і науки України
Державний біотехнологічний університет**

**Глобалізація та розвиток
інноваційних систем: тенденції,
виклики, перспективи**

**Матеріали
II Міжнародної науково-практичної
конференції
(14-15 березня 2024 р.)**

Харків - 2024

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE
STATE BIOTECHNOLOGICAL UNIVERSITY**

**Globalization and Development of
Innovation Systems: Tendencies, Challenges,
and Prospects**

**Materials of
the II International Scientific Practical Conference,**

14-15 March 2024

Kharkiv - 2024

УДК 330.341:339.9

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Михайлов В.М., д-р техн. наук, проф. (*голова оргкомітету*);

Серік М.Л., канд. техн. наук, доцент; **Ларіна Т.Ф.**, д-р екон. наук, проф. (*заступники голови оргкомітету*).

Члени оргкомітету:

Анісімова О.В., канд. екон. наук, доц.; **Антощенкова В.В.**, д-р екон. наук, доц.;

Бабан Т.О., канд. екон. наук, доц.; **Вітковський Ю.П.**, д-р екон. наук, проф.;

Ганущак-Єфіменко Л.М., д-р екон. наук, проф.; **Гоель Аміт Кумар**, доц.;

Готра В.В., д-р екон. наук, проф.; **Дарр Д.**, Ph.D., проф.; **Джексон Тім**, директор

курсу; **Діброва А.Д.**, д-р екон. наук, проф.; **Єсенгазієва С.К.**, канд. екон. наук,

проф.; **Кучер А.В.**, д-р екон. наук, ст. досл.; **Кюрчев С.В.**, д-р техн. наук, проф.;

Ломовських Л.О., д-р екон. наук, проф.; **Мандич О.В.**, д-р екон. наук, проф.;

Онегіна В.М., д-р екон. наук, профе.; **Пашенко Ю.В.**, канд. екон. наук, доц.;

Ренбілас Р., Ph.D., проф.; **Філімонов Ю.Л.**, канд. екон. наук, доц.;

Яковлева В.П.

Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи [Електронне видання]: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 14-15 березня 2024 р. / Держ. біотехнологічний ун-т. – Харків, 2024. – 565 с.

До збірника матеріалів конференції увійшли тези доповідей, що стали предметом наукових дискусій учасників II Міжнародної науково-практичної конференції «Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи», яка відбулась 14-15 березня 2024 року у Державному біотехнологічному університеті.

Розраховано на вчених, викладачів, здобувачів освіти та фахівців, які займаються питаннями розвитку економіки.

Представлені у матеріалах конференції тексти тез доповідей подано в авторській редакції. Автори тез несуть повну відповідальність за зміст публікації, а також добір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, наукової термінології, власних імен та посилань на літературні джерела.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ У СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ	16
Legeza D., Kulish T. Export potential of Ukrainian buckwheat to European union countries	17
Perekhozhuk O. Export Restrictions, Imperfect Competition and Food Security: Empirical Evidence of Market Power in International Wheat Export Markets	19
Антощенкова В.В., Передрій В.В. Характеристика та класифікація ризиків	22
Арбузова Т.В. Вплив держави на розвиток аграрного сектора відповідно до викликів глобалізації	25
Батюк Л.А. Основні тренди світового економічного розвитку в 2024 році	28
Жуковська В.М., Климанський В.І. Глобалізаційні виклики та їх вплив на ефективність менеджменту підприємств електронної торгівлі	31
Зеленько О.О. Брюхович М.В. Сталий розвиток та проблеми його забезпечення	33
Крамський С.О. Ставка фрахту та її детермінанти розвитку бізнес-середовища	34
Курган Н.В., Курята О.В. Цифровізація фінансової звітності як ознака економічної глобалізації	37
Махиборода К.В. Еволюція теоретичної думки у напрямку функціонування аграрного ринку	40
Мащенко Р.В. Вплив глобалізаційних процесів на ринок нерухомості	42
Поліщук А.В. Трансформаційні особливості сільського розвитку	43
Соколюк І.Ю. Управління ризиками соціально-орієнтованого підприємства в умовах сталого розвитку	45
Сурай А.В. Основні сфери цифровізації публічного управління та напрями наукових досліджень	48
Таран О.М., Габор Д.Р. Стратегічний аналіз середовища функціонування об'єктів публічної сфери	49
Шибасва Н.В. Принцип методологічного плюралізму у сучасних економічних дослідженнях	51

Олексенко Л.В. Підходи управління розвитком національної інноваційної системи	139
Онегіна В.М., Дарр Д. Інтеграційні стратегії інноваційного розвитку суб'єктів середнього та малого підприємництва в аграрному секторі	140
Паккі А.Г. Вплив штучного інтелекту на оптимізацію виробництва	142
Пасемко Г.П., Шинкаренко В.Ю., Василевська О.М. Управління соціально-економічним розвитком регіону	144
Пасько А.В. Організаційно-економічне забезпечення ефективності управління персоналом підприємства	147
Патицька Х.О. Фінансово-організаційний механізм інноваційного розвитку території у контексті її економічного зростання: переваги і проблеми впровадження	148
Пашенко Ю.В., Данченко Д.А. Роль інновацій у формуванні конкурентних переваг підприємства	151
Петров В.М., Навроцький Я.Ф., Шевченко Д.О. Управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві	153
Петровський О.О. Інноваційність як чинник міжнародних рейтингів країн	155
Правдюк Н.Л., Козловська Л.Ю. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства бюджетної сфери	157
Проскурніна Н.В., Соколов Д.С. Цифрова трансформація як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємств	160
Рудаченко О.О., Ісаєнко О.В. Важливість інноваційно-інвестиційної складової в діяльності підприємств в воєнний період	162
Самофатова В.А., Ісмагілова Є.А. Шляхи зниження витрат на підприємствах хлібопекарної галузі	164
Сербін В.В. Комунікації в управлінні персоналом підприємства	166
Снігова О.Ю. Щодо інвестиційних передумов справедливої трансформації територіальних громад Львівсько-Волинського вугільного басейну	169
Сурай І.Г., Жупник І.М. Особливості публічного управління комунальними підприємствами територіальної громади з охорони здоров'я в Україні	172
Таран О.М., Пасемко Г.П. Стратегічний форсайт в публічному управлінні	174
Тімченко О.Д. Аналіз стану та розвитку інноваційної діяльності в Україні	176
Ткаченко С.С. Роль інноваційної діяльності в сучасній економічній системі	179

Петров В.М., канд. екон. наук, доцент
Державний біотехнологічний університет, Україна
Навроцький Я.Ф., канд. екон. наук, старший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», Україна
Шевченко Д.О., здобувач вищої освіти ступеня бакалавр*
Державний біотехнологічний університет, Україна

Управління удосконаленням системи ведення господарства у сільськогосподарському підприємстві

Однією з визначальних передумов ефективного прогнозованого розвитку виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств є постійне удосконалення їх системи ведення господарства відповідно до сучасних тенденцій розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у галузі. Її основою є створення сприятливих умов для найбільш раціонального використання у господарствах усіх наявних складових аграрного потенціалу – землі, засобів виробництва і трудових ресурсів.

Сучасна система ведення господарства (у деяких джерелах – система господарства) на рівні окремого суб'єкта господарювання являє собою узгоджену сукупність техніко-технологічних, організаційно-економічних та управлінських принципів раціональної побудови і ведення виробництва у конкретних ґрунтово-кліматичних та економічних умовах.

Науково обґрунтована система ведення господарства включає у собі усі складові організації сільськогосподарського виробництва: раціональне територіальне розташування, поглиблення спеціалізації та оптимальне сполучення галузей; інтенсифікацію, як головну передумову зростання продуктивності рослинництва і тваринництва в умовах обмеженого ресурсного забезпечення; розробку і впровадження найбільш ефективних методів використання аграрного потенціалу; постійне удосконалення прогресивних методів організації і нормування праці, систем її матеріального і морального стимулювання; створення на рівні господарства дієвих управлінських механізмів для підвищення ефективності виробництва в усіх його головних, додаткових і підсобних промислових галузях тощо. Саме ці складові обумовлюють основні вимоги до раціональної системи ведення господарства для будь-якого сільськогосподарського підприємства незалежно від організаційно-правової форми, особливостей виробничої спеціалізації та рівня концентрації виробництва [1].

На процес опрацювання та удосконалення системи ведення господарства впливає сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів та умов здійснення виробничої діяльності конкретним сільськогосподарським підприємством. До зовнішніх факторів відносять: природні умови (кліматичні і погодні особливості регіону, якісний склад ґрунтів, рельєф місцевості); біологічні (видовий і сортовий/породний склад сільськогосподарських культур і тварин,

* Науковий керівник – В.М. Петров, канд. екон. наук, доцент.

організаційно-технологічні особливості їх захисту від хвороб і шкідників); економічні (фінансова, податкова, інвестиційна, митна політика держави; рівень розвитку ринкових інституцій, механізми управління попитом і пропозицією, цінова політика тощо); політичні (тенденції формування та розвитку міжнародного та національного ринків, міжнародне становище країни, загальна аграрна політика держави); рівень розвитку науково-технічного прогресу та ефективність впровадження його досягнень у всі виробничі сфери агропромислового комплексу тощо [2-4]. До внутрішніх факторів, що впливають на формування системи ведення господарства традиційно відносять: кількісні та якісні параметри наявного ресурсного потенціалу господарства (комплексна оцінка земельних угідь, яка крім загальної площі і якісних характеристик ґрунтових різниць включає також особливості їх конфігурації, площі окремих ділянок, віддаленість від господарських об'єктів тощо; матеріально-технічних і трудових ресурсів); організаційні умови здійснення виробничої і комерційної діяльності (система планування і прогнозування виробництва; трудова і технологічна дисципліна тощо); соціальні чинники (система матеріального і морального стимулювання працівників, рівень розвитку соціальної інфраструктури, соціально-психологічний клімат у трудових колективах).

Формування та удосконалення раціональної системи ведення господарства на рівні конкретного сільськогосподарського підприємства можна здійснювати трьома основними шляхами. Перший передбачає збереження кількісного складу галузей господарства за одночасної зміни їх змістовного наповнення. За цього шляху відбувається впровадження сучасних інноваційних засобів механізації і технологічних комплексів, нових високо продуктивних сортів (гібридів) сільськогосподарських культур і порід (гібридів, ліній) тварин і птиці тощо.

За другого шляху якісні характеристики галузей залишають відносно незмінними, але зазнає змін їх кількісний склад. Тут змінюються виробничий напрямок (відбуваються зміни у виробничій спеціалізації господарства), кількісні пропорції у структурі основних та оборотних засобів, якісні характеристики трудових ресурсів тощо.

Третій шлях формування системи ведення господарства являє собою поєднання окремих елементів перших двох, коли разом із кількісними змінами галузевої структури відбувається якісне удосконалення характеристик у межах окремих галузей. Тобто певні структурні зміни у виробництві супроводжуються удосконаленням технологій, їх технічного забезпечення тощо.

Обов'язковою умовою ефективного управління обґрунтуванням системи ведення господарства у конкретному сільськогосподарському підприємстві є удосконалення його організаційної і виробничої структури, а також структури управління. Крім того, усі компоненти системи ведення господарства повинні мати відповідне організаційно-економічне обґрунтування.

Список використаних джерел:

1. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України / за ред. М.В. Зубця. Київ : Логос, 2004. 776 с. 2. Петров В.М. Вплив структурних змін у сільському господарстві на формування машинно-трактор-

них парків сільськогосподарських підприємств. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Серія «Економічні науки»*. Харків : ХНТУСГ, 2014. Вип. 150. С. 253-261. 3. Петров В.М. Організаційні проблеми технологічного забезпечення землеробства в Україні. *АгроІнКом*. 2007. № 1-2. С. 23-26. 4. Петров В.М. Розвиток агротехнологій і технічна політика у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2006. № 8. С. 36-40.

**Петровський О.О., здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії^{*}
Державний біотехнологічний університет, Україна**

Інноваційність як чинник міжнародних рейтингів країн

Значення інноваційності систем різних рівнів у сучасній глобальній економіці, в якій посилюється конкуренція, застосовуються її нові методи, підкреслюється в багатьох дослідженнях та доповідях міжнародних організацій [1-8]. Експертами на основі емпіричних даних доведеної прямий зв'язок між інноваційністю економіки, яка оцінювалася на основі показника глобального інноваційного індексу (Global Innovation Index, GII), та рівнем ВВП на душу населення [1]. При цьому відзначено, що такий зв'язок є взаємообумовленим, оскільки більш розвинута економіка спроможна генерувати та впроваджувати більше інновацій, та впровадження інновацій стимулює економічне зростання.

Проведений нами порівняльний аналіз рейтингів країн за глобальним інноваційним індексом, світовою конкурентоспроможністю, індексом людського розвитку (Human Development Index, HDI) [2, 3, 4] доводить важливе значення інноваційності національної економіки і для її конкурентоспроможності у світовому економічному просторі, і для якості життя. Більш інноваційні країни мають вищий рейтинг конкурентоспроможності своєї економіки та вищий індекс людського розвитку.

У вітчизняних наукових публікаціях категорія «інноваційність» ще не набула широкого застосування. Вікіпедія визначає інноваційність як характеристику бути інноваційним [5]. А. Субрабаниан звертає увагу на те, що інноваційність є стійкою рисою, яку демонструють інноваційні фірми протягом певного періоду часу, тому показник інноваційності повинен включати часовий вимір, у той же час концептуалізація інноваційності як одновимірного феномену є неповною [6].

Маємо відзначити правомірність та продуктивність дослідження при застосуванні концепції інноваційності як характеристики різних об'єктів: інноваційності особистості, інноваційності підприємства, інноваційності регіональної, галузевої, національної або світової економічної систем. В. Прохоров, С. Мушнікова, застосували концепцію інноваційності до системи управління підприємством, визначивши її принципи такі, як креативність,

^{*} Науковий керівник – В.М. Онегіна, доктор екон. наук, проф.

Наукове електронне видання
Можна використовувати в локальному та мережному режимах

**ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ:
ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

МАТЕРІАЛИ

II Міжнародної науково-практичної конференції

14-15 березня 2024 р.

Видано в авторській редакції

Відповідальний за випуск Ю.В. Пащенко
Комп'ютерна верстка Ю.В. Пащенко

Підп. до друку 11.03.2024 р. Об'єм даних 5,85 Мб

Державний біотехнологічний університет
Вул. Алчевських, 44, Харків, 61002